

Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára.

Az Igazgató-Választmány megbízásából szerkesztette *Csutak Vilmos* igazgató. A Székely Nemzeti Múzeum kiadása. Sepsiszentgyörgy. 1929. Nyomtatta a Málnerva Irod. és nyomdai Műintézet R.-t. Kolozsvár. (8-r. 780 + 3 lap.)

A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum fennállásának ötven éves évfordulóját 1929 szeptember 15-én ünnepelte. Erre az alkalomra a múzeum tartalmában és terjedelemben egyaránt tekintélyes tudományos emlékkönyvet adott ki, melyben mintegy ötven, a Székelyföldre és a székelységre vonatkozó cikk mellett terjedelmes tudományos bibliographia is található. Ez a munka, már csak külső terjedelmében, de tartalmánál fogva is az erdélyi magyar tudományosság egyik legjelentősebb teljesítménye. Nemcsak tárgya erdélyi, hanem íróinak legnagyobb része is a mai Erdélyből került ki. Őszinte öröm, sőt több ennél: öntudatos büszkeség fog el mindnyájunkat e jelentős tudományos alkotás láttára, mert úgy érezzük, hogy a nagy változás után — bár jóval szűkebb térré szorítva — még mindig folytatjuk azt az eredményes kultúrunkát, mely a magyarságnak Erdély földjén immár egy évezredes hagyománya. Örömmel üdvözljük mindenek előtt e szép kötet páratlan buzgalmú szerkesztőjét, *Csutak Vilmost*, aki bámulatos tevékenységgel, valóságos hangyszorgalommal fáradozott e mű megalkotásán és a dicsőséges multu Székely Múzeum jubiláris ünnepségeinek megrendezésén.

Úgy érezzük, hogy ünneprontók lennénk, ha némi kifogással hozakodnánk elő. Bizonyos az, hogy valóban tökéletes munka még nem került ki emberi kézből; de az alkotás maga, teljes egészében valóban oly nagyszabású, hogy a hiányokat örömmel feledjük.

Célunk a következőkben az lesz, hogy e nagyszabású műről lehetőleg teljes tájékoztatást nyujtsunk. E célból sorra vesszük az Emlékkönyv cikkeit, mindenben követve annak beosztását és az abban foglalt tudományos eredményeket röviden ismertetjük.

I.

Csutak Vilmos: *A Székely Nemzeti Múzeum alapítása és gyűjteményeinek ötvenéves fejlődése.* A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumot *özvegy Cserey Jánosné, született Zathureczky Emilia* alapította. E kiváló műveltségű hölgy mindig nagy érdeklődést mutatott a történelmi és természeti ritkaságok iránt. Rendszeresebb gyűjtést azonban gyermekei nevelőjének, *Vasady N. Gyula* tanárnak, ösztönzésére kezdett, amikor ennek éremgyűjteményét megvette. Ezt egyesítette a családjá birtokában levő különböző értékesebb, történelmileg vagy természettudományilag nevezetesebb tárgyakkal és azokat imecsfalvi kuriájában kiállította. A gyűjtemény híre hamar elterjedt a Székelyföldön és azt mások is gyarapították. Nagy lendületet vett a gyűjtés 1876. dec. 24-től, amikor *Kossuth Lajos* az 1848-i katonai érdemrend nagykeresztjének csillagjelvényét, mely Bem-ától díszítette, a gyűjteménynek adományozta. E becses ereklye nagy lelkesedést keltett, egyben pedig a múzeum sorsát is végleg eldöntötte. Csereynében most már végleg megérlelődött a szándék, hogy a gyűjteményt a székely népek adományozza. Ezért a 8779 darab múzeumi tárgyat Imecsfalváról *Sepsiszentgyörgyre* szállíttatta és azt 1879. szept. 15-én a székely megyék megbízottainak átadta. A múzeum őrői a lefolyt ötven év alatt elismerésreméltó fáradozással fejlesztették az intézményt. Ki kell emelnünk itt *dr. László Ferenc* nevét, aki szerencsés ásatásainak fontos leleteivel a múzeumnak európai hírnevet szerzett. A lefolyt ötven év alatt a múzeum tárgyai annyira megszaporodtak, hogy szükségessé vált azoknak külön épületben való elhelyezése. A mintaszerű szép épület 1911/12-ben készült el és ebben nyert elhelyezést az anyag öt csoportban; ezek a következők: 1. könyv-

tár és levéltár, 2. régiség- és éremtár, 3. néprajzi gyűjtemény, 4. képzőművészeti gyűjtemény, 5. természetrajzi gyűjtemény. Az öt gyűjtemény együttesen jelenleg 273,575 darabot tartalmaz.

Kós Károly: *A Székely Nemzeti Múzeum építése.* A múzeum új épületét 1911-ben Kós Károly építőművész tervezte és építette. Az épület egy emeletes, asszimmetrikus, székely-magyar motívumok felhasználásával készült művészi értékű mű, melyet közepén torony ékesít. A homlokzat egyenlőtlenségét stílszerű fakertés enyhíti. A belső munkálatok a háború miatt lassan haladtak és csak az újabb időben nyertek befejezést.

Al. Tzigara-Samurcsaj: *Adatok a Székely Nemzeti Múzeum történetéhez.* 1916. szeptemberében a román csapatok megszállották Sepsiszentgyörgyöt is. A cikk írója, a múzeumok főfelügyelője, Brassóban arról értesült, hogy a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumot elpusztították. Az állítólag feldúlt múzeumból 105 római érmet adtak át neki. Erre Sepsiszentgyörgyre sietett és megállapította, hogy a hír túlzott. Mindössze egy ablakot nyitottak fel, de alapos vizsgálat után kiderült, hogy az épülethől semmi sem hiányzik; az épületben mutatkozó nagy rendetlenség pedig onnan származott, hogy a múzeum vezetősége az értékesebb tárgyakat el akarta szállítani, de a gyorsan előrenyomuló román hadsereg e szárdékában megakadályozta. Szerző az épületet lezáratta és hivatalosan lepecsételtette, miáltal minden további károsodástól megóvta. Később a hozzá juttatott érmeket is visszaszolgáltatta. Így a múzeumnak valóságos jóltevője lett, akire most is hálásan emlékezik a vezetőség.

Dr. Balogh István: *Az ősi vagyoni jogi védelme a régi székelyeknek.* A székelyeknek kezdetől fogva sajátos, az ország törvényeitől eltérő jogszolgáltatásuk és jogviszonyaik voltak. Ezekről a viszonyokról a régi okiratok és törvénykönyvek tájékoztatnak. A különleges székely jognak legfontosabb pontjai az öröklésre vonatkoztak. A székely öröklésnél a joggyakorlat két, egymástól élesen elkülönített részt különböztetett meg: a tiszta székely örökséget és a szerzeményi vagyont. *A tiszta székely örökséget* elidegeníteni nem lehetett; az az ösfoglalás jogán mindig a székely vagyonbirtok közösségében maradt. Ennek a jogszokásnak természetes következménye volt az, hogy a székely örökséget fiú nemlétében a leány örökölte, akit ilyenkor fiúsítottak és fiúleánynak neveztek. *A tiszta székely örökséget* sem eladni, sem elidegeníteni nem lehetett. Ezek a viszonyok 1853-ig, az osztrák polgári törvénykönyv bevezetéséig maradtak érvényben.

Barabás Samu: *Két hamis oklevél.* Vitás, vagy peres ügyekben nem tartozott a ritkaságok közé, hogy a felek az igazságot utólag pótolták. Az oklevelek jelentős bizonyító erejüknél fogva aránylag gyakran kerültek ki bűnös kezekből, melyek koholt adatokat költöttek azokba. A mai történeti kritika e fontos kérdést lelkiismeretesen vizsgálja, nem az anyagi érdek előmozdítására, hanem tudományos tévedések kiküszöbölése céljából. Szerző két székely oklevélről mutatja ki, hogy azok — minden tudományos valószínűség szerint — hamisak. Az egyik oklevél 1386 március 21-én Apátiréven kelt és állítólag *Erzsébet és Mária királynék* adták ki; a másik *Zsigmond királytól* származik és 1426. május 20-án Tatán állították ki. Egyik oklevél sem ismeretes eredetiben, csupán másolataik. Mindkét oklevél több ellentmondást tartalmaz, az utóbbiról az is kimutatható, hogy egy peres ügyben döntő szerepet kellett volna játszania.

Bogáts Dénes: *Háromszéki helynevek.* Szerző a Székely Nemzeti Múzeum gazdag oklevélanyagából nagy szorgalommal összegyűjtötte a háromszéki helyneveket. E becses adatgyűjtemény, mely mintegy 3500 szót tartalmaz, tájékoztató bizonyos települési viszonyokról, melyeknek térképét is megrajzolta a szerző. Megállapítjuk ebből, hogy aránylag elég sok szláv eredetű helynév található a felkutatott területen. Orosz és bolgár útvonalak e népek beszűrődésére vallanak. Szerzőnek az a feltevése, hogy gyűjtésének adatait a nyelvészek is fel fogják használni, aligha meggyeljesedésbe, mivel szerző az adatokat — sajnós — megállapíthatólag átirta. A mai nyelvészeti kritika pedig ártott adatok felhasználását csak abban a kivételes esetben engedi meg, ha az eredeti elvesztett vagy teljességgel hozzáférhetetlen.

Dr. Boros Fortunát: *Ferencrendiek a Székelyföldön. Assisi Szent Ferencről* három rend ered: a mai ferencesek, a minoriták és a kapucinusok. Ezek közül a *minoriták* telepedtek meg először *Marosvásárhelyen*, így tehát Szent Ferenc rendjéből ők az elsők, akik a Székelyföldön megjelentek. Szerző azonban főként a ferencesekkel, vagy amint a nép őket nevezi: a barátokkal foglalkozik, akiknek valóban nagy szerep jutott a Székelyföld művelődésében. Marosvásárhelyre a XIII. században telepedtek le a minoriták és a mai várban volt a kolostoruk. A marosvásárhelyi gótikus református templom eredetileg a minoriták tulajdona volt. A kolostorba és templomba 1444-ben jöttek a ferencrendiek, akik a rendben a szigorubb irányzatot képviselték. A kolostor igen felvirágozott, sok papja buzgólkodott messze földön híres szépségű templomában. A ferencesek obszerváns ága voltaképpen Boszniából került Magyarországra. Erdélybe az 1400-as évek első évtizedeiben kezdettek megtelepedni. Az első magyar bibliafordítók, *Tamás és Bálint* szerzetesek is, ferencrendiek voltak, azonban *Husz* tanításához csatlakoztak, s ezért menekülniök kellett. Moldvában fordították le a Szentírás egyes részeit és fordításukat főként a székelyek között terjesztették. A ferencesek küzdöttek *Husz* tanítása ellen és ezért figyelmüket és lelkipásztori tevékenységüket a moldvai magyarokra is kiterjesztették. A ferencesek kezdetben a magyar és szász nép ériutkezesi pontjain telepedtek le és a rendtagok is e két népből kerültek ki. A rend első pártfogói nemes urak voltak. Így a *Haller*-család a *fehéregyházai* birtokára telepített ferenceseket, akik ott szép templomot és kolostort építettek, mely azonban ma már teljesen elpusztult. A moldvai és a székelyföldi magyarság között a *csíksomlyói* kolostor tartott fenn állandó kapcsolatot. E kolostor valószínűleg a XIV. század végén keletkezett. Az eredetileg csücsüves templom 1448-ban készült el. A XV. század elején alapították a ferencrendiek a *bákói* kolostorukat, melynek legfőbb pártfogója *Jó Sándor* fejedelem felesége, *Losonczy Margit* volt. A szerzetesek magyarok voltak és a moldvai székelyek lelki gondozásával foglalkoztak. A kolostor 1574-ben leégett, a szerzetesek egyelőre innen kivonultak, s ezután sohasem sikerült azt teljesen visszaszerezni. Kísérlet történt a következő században nem egyszer, de véglegesen nem tudtak többé gyökeret verni. Az épület a Beszterce vízének egyik árka mellett feküdt és egy vízáradás alkalmával összedőlt. A hitújítás korában a szász kolostorok elvesztek, a tiszta magyar területen azonban sikerült azokat megmenteni. Ebben az időben emelkedett nagy jelentőségre a csíksomlyói kolostor. A protestáns időkben, 1629-ben, *Boszniából* hívtak ferenceseket az erdélyi katolikus főurak. Ezek az erdélyi magyar rendtagokkal sokat egyenletlenkedtek, míg végül a viszályok elsimítására Róma 1667-ben a bosnyák testvérek bevándorlását eltiltotta. A XVII. században a rend számos kitiinó taggal dícselkedhetik. Ezek közül is kiemelkedik *Kájoni János*, akinek nemesak a magyar irodalomban, hanem a rend felvirágoztatása körül is hervadhatatlan érdemei vannak. E korból ered a *sárhegyi* kolostor, ahova *Lászar István* hívta a ferenceseket. Főként a Kájoni tevékenységének eredménye a *miklázi* kolostor, melynek alapítása szintén ebbe az időbe esik. Az erdélyi fejedelemség válságait megéreztek a ferencesek is. A legtöbb viszontagságon a csíksomlyói kolostor ment át, melyet 1661-ben a tatárok elpusztítottak, a szerzeteseket pedig megölték vagy fogságba hurcolták. Nagy nehézségek között hozták később rendbe az épületet, a mai nagy kétornyu templomot pedig 1804-ben építették. Itt volt a Székelyföld egyetlen katolikus nyomdája is, melyen Kájoni János *Cantionalé*-jét nyomták. Csíksomlyón a ferenceseknek elemi és középiskolájuk volt. Ez utóbbi jelenleg Csíkszeredában működik. *Haynald* püspök idejében létesült ugyancsak itt a tanítóképző, mely jelenleg szintén Csíkszeredába költözött. A csíksomlyói kolostort az intézmények elköltözése után a lassu elnéptelenedés veszélye fenyegette. Azonban a megyesi kolostor 1918-ban felrobbant s ekkor a rend növendékeit Csíksomlyóra vitte, s ezzel az újabb virágzás alapjait vetette meg. A székelyföldi katolikusoknak valóságos középpontja e kolostor, melyet főként pünkösdi táján keresnek fel tömegesen a hívek. A rendnek nagyjelentőségű és népes kolostora van még *Székelyudvarhelyen* és *Marosvásárhelyen*; ezekkel kapcsolatban mindkét helyen iskolát is tartottak fenn. A ferencesek ma is osztatlan népszerűségnek örvendenek a Székelyföldön és ebben jelentős része van önzetlenségüknek és ügybuzgóságuknak.

Dr. Csűry Bálint: *A Székely Nemzeti Múzeum régi kézírataiból.* A Székely Nemzeti Múzeum legbecesebb kézírata az *Apor-codex*, melynek tulajdonosai között szerepelt *Apor Péter* is. Ezt a kéziratot *Volf György* a Nyelvemléktár VIII. kötetében közölte. A codex vsoltárfordításokon kívül főként bibliai részleteket

tartalmaz; tudományos megállapítás szerint a kézirat részlete annak a huszita-bibliának, melyet *Tamás és Bálint* szerzetesek készítettek. A codex jelenleg csonka, mivel az elejétől több lapot kitéptek. A Székely Nemzeti Múzeum érdekesebb kéziratai még a *Csereyné-codex*, mely a XVI. század több érdekesebb elbeszélő költeményét őrzi meg számunkra és a *Vasady-codex*, mely XVII. századbeli költeményeket tartalmaz. Mint különös érdekességet említi szerző az *Emilia-codexet* és *Apaffi Anna asszony orvosságos könyvét*.

Domokos Pál Péter: *A csiki énekeskönyvek.* Csík a reformáció elterjedése óta az erdélyi katolicizmusnak legerősebb fészke volt. Így a katolikus irodalomnak is valóságos szülőhelyévé lett. Itt működött és itt nyomatta a csiksomlyói kolostorban felállított sajtón a jeles ferencrendi szerzetes, *Kájoni János*, 1676-ban *Cantionale Catholicum* című munkáját, mely a régi katolikus énekeknek felbeszülhetetlen értékű tárháza. Szerző alaposan tanulmányozta Kájoni kéziratait is, sőt; a szerencsés véletlen Kájoninak egy eddig ismeretlen kéziratot-kötetet vetette eléje, melynek eddig nem közölt darabjait leírja, sőt többeknek hangjegyeit is közli. Kájonin kívül még többen is foglalkoztak katolikus énekgyűjtemények szerkesztésével. Ezek között említhetjük *Mihál Farkast*, kiről szerző — Erdélyi Pállal ellentétben — kimutatja, hogy Kájoninak ugyan kortársa volt; de énekgyűjteményét valószínűleg később szerkesztette. A legújabb időben tette közzé egyházi énekeskönyvét *Baka János*, aki azonban gyűjteményéhez nemcsak a gazdag erdélyi szerzőket használta fel, hanem merített más katolikus énekgyűjteményekből is.

Elekcs Andor: *Szemelvények a székelyek sajátlagos jogtörténetéből.* A székelyeknek sajátlagos jogszolgáltatásuk volt, mely határőrző szerepükből önként következett. Ily sajátlagos, az általános magyar jogszokástól elütő volt náluk az örökösödés. *A székely örökség* (haereditas siculica) arra a földbirtokra vonatkozott, mely a szék területén feküdt, s amelynek osztatlanul kellett fiuról fiura szállania. Ennek okát abban kereshetjük, hogy a székely birtoktestet a törvények az elidegenítéstől meg akarták óvni. Ezzel kapcsolatban természetesen kell tartanunk azt is, hogy a Székelyföldön egész a legújabb időkig bizonyos *földközösség* is állott fenn, mely voltaképen a volt két ág katonabirtokosságok földközösségének folytatása volt. Ilyenek voltak elsősorban az erdők és a legelők, melyekből a székely birtokosok időről-időre az elosztás arányában részesedtek. Vitás kérdés, hogy mire szállott a magvaszakadt székely birtoka. Erre nézve az egykorú forrásokból valószínű, hogy az eredeti intézkedések értelmében a székely birtok ily esetben a szomszédra szállott. Természetes ugyanis a fentebb mondottakból, hogy a székely közbirtokosság a területéhez tartozó birtok külső elidegenítését minden áron el akarta kerülni. Ezt pedig csak oly módon tehette, ha a birtok az elidegenítés veszélye esetén a *szomszéd székely birtokosra háramlott*. A kérdés annyiban vitás, mivel arra világos példánk nincsen. A székely jogtörténetnek érdekes kérdése az is, hogy *viselhetett-e nő lófőségi tisztséget*. A székelyeknél ugyanis fi-örökös hiányában a leány örökölt, akit ilyenkor fiúsítottak és fiu-leánynak hívtak. Mint-hogy a szék-tisztségek lófő-birtokhoz voltak kötve, tehát megtörténhetett, hogy ily esetben a tisztség nőre szállt. Az ily kérdésben lefolytatott perekből azonban megállapítható, hogy a tisztségre nőt nem emeltek, csupán annak bizonyos jövedelemrészét biztosították a nő számára.

Eröss József: *Háromszék telepesezési története.* Már több, mint két évszázada folyik a vita a székelyek eredetéről anélkül, hogy kielégítő tudományos magyarázatot sikerült volna e kérdésben találni. Szerző a kérdés általános ismertetése helyett megkísérli Háromszék telepesezési történetén át megvázolni a vita anyagát. Az ásatások eredményeiből megállapítható, hogy Háromszék területén a legősibb időktől kezdve állandóan laktak emberek. *A kő-, réz-, bronz- és vaskorszak emlékei* sorra fellelhetők Háromszék területén. A későbbi történetnek beszédes emlékei a várak. *Orbán Balázs* 42 várat ismert Háromszéken. Erdély első történeti adatait görög történetírók szolgáltatták. *Decebal* korától kezdve Erdély általános története világosabb. A Székelyföld nem tartozott a római hódítás rendszeresen telepített területei közé, csupán egyes erődítmények biztosították a főbb útvonalakat. *Attila* halála után e területen állítólag gepidák telepedtek meg, kiknek erődítményeit némelyek folismerni vélik. A székelyek *Anonymus* szerint a hunok utódai. Különösen a múlt század második felében keletkeztek éles viták

e kérdés körül. *Hunfalvi Pál* véleménye szerint a hun-származás mese; a székelyek nyugatról telepített magyar hátárőrök. Újabban *Hóman Bálint* igazolta, hogy a magyarság körében ősidőktől fogva élt a hun-magyar rokonság tudata, így tehát a székelyek hun származása sem lehetetlenség. A székelyek ősfoglalók voltak, akik valószínűleg még a honfoglaló magyarok előtt telepedtek meg a mai Székelyföldön. E kérdéssel behatóan foglalkoztak még *Erdélyi László* és *Steuer János*. A kereszténység felvétele után — bár először nagyon gyéren — kezdenek a történelmi adatok hitelesebb formában is jelentkezni. A székelyek kereszténységretérését nem ismerjük. A szomszédos román fejedelemségekben is laktak székelyek, akiknek vallási kormányzásáról pápai rendeletek intézkednek. A tatárjárás korában a székelyek az erdőbe menekültek. Igen becses adatunk van az 1332/37-i évekből: a *pápai tizedjegyzék*, mely Háromszékből is sok községet sorol fel. A városok aránylag későn alakultak. A Székelyföld már a régi időkben is aránylag népes terület volt.

Dr. Gyalui Farkas: *A magyar színművészet székely nagyjai.* A színművészet úttörésében résztvettek a székelyek is, kiknek soraiból sok jeles művész került ki. Az első erdélyi magyar színtársulat alapítói között három *Fejér* testvér szerepel: *János, István* és *Rózália*, akik — bár a Torda melletti Tur községben születtek — családjuk eredetire nézve háromszéki székelyek voltak. Közülük *Fejér János* a kolozsvári magyar színjátszó társaságnak alapítója, *Fejér Rózália* pedig *Kótsi Patkó János* neje volt. A magyar színművészet gyermekkorának híres komikusja: *Jancsó Pál* szintén székely eredetű. Gidófalván született, Háromszék megyében. A sors különös szeszélye, hogy *Jancsó* is — mint később *Megyeri* — inkább a tragikus szerepkörhöz vonzódtott. Élete sok vándorlással és sok nélkülözéssel volt teljes. A közönség kedvelte és mint komikust, nagyrabecsülte. 1836-ban lépett fel utoljára; azután még kilenc esztendőig élt. Öregségében nagy nyomorba jutott volna, ha tisztelői nem gondoskodnak róla. Nyers, de igaz természetű ember volt, akiről sok vidám esetet beszéltek. Szerző is felsorol róla néhány anekdotát. A háromszéki eredetű színművészek soraiban ott találjuk *Laborfalvy Benke Józsefet* és leányát, *Laborfalvy Rózát*, aki *Jókai* első felesége volt. *Benke József* 1820-ig színészkedett, később pedig iskolát nyitott. Leánya a pesti Nemzeti Színház kitűnő drámai művésznője volt, akit *Jókai* 1848 március 15-én a színpadon ismert meg. A forró nap első ismeretsége után alig néhány hónap múlva megesküdtek. A házasságot *Jókai* édes anyja és barátai hevesen ellenezték; pedig *Laborfalvy Róza* hűséges és méltó élettársa lett a nagy költőnek. A szabadságharc bukása után életét mentette meg, munkásságát pedig szerető gondnal mozdította elő. Férjének nagyszerű ünnepeletését már nem érte meg, mert 1886-ban meghalt. — Udvarhely megyéből, Galambfalváról származott *Feleky Miklós*, a pesti Nemzeti Színház híres művésze. 1848-ban honvédtiszt volt s később is odaadással támogatta a 48-as honvédek ügyét. A kolozsvári színháznál is működött épen a szabadságharc alatt; ebből az időből érdekes adatot is közöl a szerző. — Nemrég távozott el körünkől *Szakács Andor*, kinek kitűnő alakító-művészetében magunk is sokat gyönyörködtünk. *Szakács Andor* ifjú korában *E. Kovács Gyula* játékan lelkesedett és ekkor érlelődött meg benne a gondolat, hogy színész lesz. Rövid életrajzát *Petres Kálmán* közölte és ezt szerző e megemlékezés keretei közé illesztette. *Szakács Andor* is Háromszékről származott. A kolozsvári ref. kollégiumban tanult, azután pedig a pesti Színművészeti Akadémiára ment. Hosszabb vándorlás után 1900-ban lépett *E. Kovács Gyula* örökébe. Nehéz feladat volt oly halhatatlan művész szerepkörét átvenni, mint amilyen *E. Kovács Gyula* volt, de *Szakács Andor* bámulatos akaraterővel és komoly becsüggyal látta el hivatását. 1921-ben Kolozsvár magyar társadalma ünnepelte, de ekkor már félreismerhetetlenül mutatkozott rajta az egyre jobban elhatalmasodó betegség, mely életét 1922-ben kioltotta.

Dr. György Lajos: *Andrád Sámuel elmés és mulatságos anekdotái.* *Andrád Sámuel* 1751-ben Barátoson, Háromszék megyében született. A bécsi egyetemen orvosi oklevelet akart szerezni, azonban súlyos betegség támadta meg, mely szépen induló pályáját derékban ketté törte. 1789/90-ben Bécsben egy gyűjteményt adott ki *Elmés és mulatságos rövid Anekdoták* címmel, mely összesen 765 tréfas történetet tartalmaz. Szerző alapos értekezésében kiterjedt kutatás alapján kimutatja, hogy ezek az anekdoták a világirodalomnak számos közismert motívumát viszik be a magyar irodalomba, tehát e gyűjteménynek jóval nagyobb a jelentősége, mint

ahogyan azt eddig az irodalmi kutatás általában megítélte. — Sok történetet dolgozott fel Andrád az Ó- és Középkor anekdotakincséből. Így kerültek elő történetek a *Nagy-Sándor mondaköréből*, a *Gesta Romanorum*-ból, *Valerius Maximus* gyűjteményéből, továbbá *Johannes Bromyard* dominikánus szerzetes példatárából. Ez a műfaj a könyvnyomtatás feltalálása után különösen nagy virágzásnak indult. A XVI. századtól kezdve számtalan anekdotagyűjtemény jelent meg, melyeknek nevezetesebb darabjai Andrádnál is fellelhetők. Ilyen nevezetes *facetia-gyűjtő* az olasz *Poggio*, kiváló humanista, továbbá *Henricus Bebelius* tübingeni tanár, míg hatására nézve a legjelentősebb gyűjtő *Johannes Pauli*, akinek „*Schimpf und Ernst*“ című könyve világirodalmi jelentőségre emelkedett. A régebbi anekdotáknak szorgalmas feldolgozója volt *Hans Sachs* is, a nürnbergi mesterdalnok-csizmadia, akinek nevezetesebb darabjait Andrádnál szintén fellelhetjük. — Az anekdoták nagyon gyakran a kor nevezetesebb, tréfakedvelő alakjaihoz fűződnek, akik ezáltal a köztudatban mint elmesés mulattatók szerepelnek. Ilyen nevezetes tréfacsináló volt az olasz *Arlotto*, továbbá *Gonella*; e körhöz sorolható *Clement Marot*, a híres francia költő és zsoltárfordító, *Pietro Aretino*, *Santeuil*, *Bois Robert* francia költők, *Herceg Roquelaure*, szellemes udvari ember, *Kyau* és *Taubmann*, a német humor jellemző képviselői. Andrád gyűjteményének különös értéket kölcsönöz az a körülmény, hogy a világirodalomnak sok nevezetes mesemotívumát először dolgozta fel magyar nyelven. Ilyen p. a *weinsbergi nők mondája*, a *Godiva*, *Eginhard* és *Emma* mondái, a *három pupos története* és *Münchhausen* lódtításai. Andrád gyűjteményének értékét az adja meg, hogy a világirodalom sok nevezetes mozzanatát bevitte a magyar irodalomba és a magyar köztudatba, mert szerző további kutatásai nyomán kimutatja, hogy a történetek javarésze Andrád közvetítése után a magyar nép számára került és később gyakran teljesen megmagyarosodva a további gyűjtemények alapanyagául szolgált. Andrád Sámuel jó magyarsággal, élénken és ügyesen adja elő történeteit. Azt természetesnek kell tartanunk, hogy ezt a magy anyagot nem külön-külön gyűjtötte egyes forrásokból, hanem azok jelentékeny részét valahol együtt találta. Szerző rámutat *Friedrich Nicolai* berlini könyvkereskedőnek 1764-től 1792-ig 10 kötetben kiadott *Vademecum* című gyűjteményére, melyből Andrád anekdotáinak több mint felét merítette. Szerző részletes táblázatot is csatolt becses értekezéséhez, melyben párhuzamosan kimutatja Andrád gyűjteményének Nicolai könyvéhez való viszonyát.

Gulyás Károly: *Gr. Teleki Sámuel marosvásárhelyi könyvtáralapítása.* Gróf Teleki Sámuel kancellár a XVIII. század végén és a XIX. század elején terjedelmes és nagyarányú könyvanyagot gyűjtött össze, melyet Marosvásárhelyen, palotájának külön e célra építtetett szárnyában helyezett el. Az értékes gyűjteménynek ő maga készítette el a katalógusát, melyet ki is adott. A könyvtár — köznyelven: Teleki-théka — a latin és görög klasszikusoknak értékes kiadásain kívül még igen jelentékeny idegen nyelvű anyagot tartalmaz. Minthogy az alapító halála után alig gyarapították, a könyvtár anyaga mai felfogásunk szerint elavult, azonban így is szép példája a tudományok iránti érdeklődésnek.

Kodály Zoltán: *Ötfoku hangsor a magyar népzeneben.* A múlt század magyar népzene-gyűjtői sok nehézséggel küzdöttek a népies motívumok lejegyzésénél. Iskolai képzettségüknél fogva ugyanis a magyar népzene — mindenek előtt a magyar népdal — a magas fejlődési fokon álló kromatikus skála szerint igyekeztek megörökíteni. Ennek a törekvésnek azonban ellenmond a magyar népdal természete, melynek sajátzerű *ötfoku hangsora* van. Jellemző a magyar népdalra a *rítmus* is, továbbá az *ornamentika*, mely az egyes részek különleges cifrázásában nyilvánul. Ezek az érdekes tulajdonságok manap már kiveszöbhen vannak, mert a nép az egyre jobban terjedő műzene hatása alatt az ősi ötfoku hangsort a kromatikus hangsorral cseréli fel. Szerző sok értékes példával kíséri cikkét.

Dr. Kristóf György: *Az első vidéki (székely) magyar hírlap s irodalmi melléklapja.* A magyar szellemi fellendülés teremtette meg az első magyar nyelvű hírlapokat is. Míg azonban az első magyar hírlapok a fővárosokban: Bécsben, Pesten, Kolozsvárt és Szebenben jelentek meg, az első igazi vidéki magyar hírlap a székelységé volt, a Brassóban 1838-tól kezdve kiadott *Erdélyi Hírlap* és irodalmi melléklapja, a *Mulattató*. Kiadója szász ember: *Gött János*, aki a németeknek és románoknak már előzőleg adott ki hírlapot, míg a magyar újságok

számára egy magyar tanárt, *Köpe Jánost* nyert meg szerkesztőül. A bevezető cikkben a szerkesztő mindenek előtt az „Nemes Székely Nemzethez“ fordult és azoktól kért támogatást. A lap kimondott célja az lett volna, hogy a székelység szellemi igényeit elégítse ki. Célját azonban — sajnos — aligha érte el. Ennek kétségtelenül oka volt az is, hogy hirananyagában messze mögötte maradt az egykorú lapoknak; helyi vagy a székelységet érdeklő híreket alig közölt. Igen érdekes az irodalmi melléklet, a *Mulattató*. Ebben is sok ugyan az ollozás, de vannak benne figyelemreméltó cikkek is. Diesére neméltó, hogy a székelyek történetére vonatkozó, részben kiadatlan forrásművekből, mint *Cserei* *Históriájából*, vagy *Apor Péter* *Metamorphosisából* részleteket közölt és ezzel a mult iránti érdeklődést ápolta. A cikkek írói általában jelentéktelen emberek voltak; *Benedek Áron*, *Farkas Ádám*, *Ferentzi János*, *Györffi Lajos*, *Medgyes Lajos*, *Szilágyi Ferenc*, stb.; jórészt papok és tanítók. A lap két évig állott fenn, azután pártolás hiányában megszűnt. Az *Erdélyi Hírlap* figyelemreméltó vállalkozás volt a magyar szellemiség történetében és annak részletes ismertetése hézagpótló munka.

Sándor József: *Báró Orbán Balázs élete és működése.* A székelység multjának lánglelkű felélesztője, báró Orbán Balázs, régi udvarhelymegyei családból származott. 1829. február 3-án született Lengyelfalván. Apja egy konstantinápolyi származású görög nőt vett feleségül, aki regényes körülmények között, mint félig-meddig ismeretlen árva került Magyarországra. Anyai nagyanyja később megtalálta gyermekét és unokáit, de Konstantinápolyba visszatérve hirtelen meghalt. Balázs az örökség átvételére Konstantinápolyba utazott, de alig menthette meg valamit a nagy vagyonból. Közben kitört a szabadságharc, melynek hírére esapatot szervezett, de amikor — az akkori közlekedési nehézségek között — elérhette volna Magyarországot, a világsi fegyverletétel már megtörtént. Így Kossuth emigrációjához csatlakozott és élte végig hűséges híve maradt Kossuthnak. Az emigráció hányattatásai közben eljutott Angliába, majd Franciaországba, végül pedig 1859-ben haza tért. Elményeit *Utazás Keleten* című munkájában örököltette meg. 1861-től kezdve hozzájárított az anyaggyűjtéshez élt főművéhez, a *Székelyföld leírásához*. Nyolc évig járta a Székelyföldet, igénytelen egyszerűségében a tudomány és népe lángoló szeretete segítette. Számtalan, addig ismeretlen adatot kutatott fel, az óriási anyag feldolgozására pedig újabb hat évet fordított. Közben mint országgyűlési képviselő Pestre költözött, ahol tovább folytatta fáradhatatlan tevékenységét. Közéleti szereplése mellett is szorgalmasan dolgozott történeti művein; elkészítette *Torda város leírását*, mely kiegészítése a Székelyföldnek. Szerényen, takarékosan élt, gyűjtött vagyonát pedig közcélokra, így főként az *Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületnek* hagyományozta. 1890. április 19-én halt meg. Porait családi birtokán, Szejké fürdőn földelték el.

Dr. Sebestyén Gyula: *Miként bizonyosodott be a székely róvásírás hitelessége?* A magyar tudományosságnak egyik legtöbbet vitatott kérdése a székely róvásírás. A régi magyar krónikák egybehangzón állították, hogy a székelyeknek külön betűjegyek vannak, melyeket róvás módjára fába vésnék. Amikor azonban — főként a mult század első felétől kezdve — a figyelem e régi és érdekes emlék felé irányult, részben az emlékek hiányos és kuszált volta miatt, részben pedig tudatos hamisítók tevékenysége következtében sok tudósnak komolyan kételkedni kezdett a székely róvásírás létezésében. Több érdekes adat, így a *konstantinápolyi* 1515-ből eredő kétségtelenül hiteles felirat, továbbá a *Marsigli-féle* 1690-ből származó részletes jegyzék azonban eldöntötte a vitát és igazat szolgáltatott azoknak a tudósoknak, mindenek előtt szerzőnek, akik a székely róvásírás hitelessége mellett szálltak síkra. A Marsigli-féle, jelenleg Bolognában őrzött kézirati emlék egyuttal azt is bizonyítja, hogy a székely róvásírás *bustrophedon* volt.

Dr. Rajka László.

II.

Emlékkönyvünk régészeti csoportja hat értekezést foglal magában. Köztük egy pár, e nagyszerű mű értékét minden tekintetben növelő dolgozatot találunk.

I. Andrieşescu: *Az archeologiai tanulmányok fejlődése Romániában az utolsó évtizedekben.* Andrieşescu a közelmultban elhalt kiváló Párvannak a bukaresti

egyetemi tanárságban utóda s egyúttal munkatársa alkalmoszerű cikkben, nagy vonásokban emlékezik meg az ország területének régészeti feladatairól.

Dr. Roska Márton: *A Székelyföld őskora.* Ez ideig e nemből egyetlen összefoglaló dolgozat, amely az Ólt-medencének s a Maros felső folyásának, valamint az Aranyos mellékének őskori leleteit mutatja be. Feldolgozásuk chronologikusan, de typologiai szempontok tekintetbevételével történt. Noha épen e szempontok szem előtt tartásával nem lehet e folyók mentének emlékeit más erdélyi folyóvölgyek kulturális leleteitől mereven elválasztani, minthogy egyedül csak az Ólt-medencének a Rézkort érintő praemykenaei jellegű termékei utalnak egy, könnyebben elhatároló művelődési centrumra, — addig más korok minden jelensége szoros egységet tüntet fel az erdélyi Kárpátok egész medencéjében. E kiváló tudósnk kezéből kikerült monográfia épen ezért, a topografiai keretek dacára, a típusok szempontjából is fenntartja a kapcsolatot a szorosanvett Székelyföldön kívül felszínrekerült rokon-tárgyakkal.

Ma már Roska Márton s a brassói Teutsch Gyula a Székelyföld paleolitikusi művelődésének nyomait is megtalálta. A szentgericei moustieri, a szitabodzai aurignaci és solutréi, valamint a homoródalmási közép-, vagy felsődiluviumból származó lelet mind egy-egy, egymástól ugyan távol eső bizonyossága a Székelyföld legprimitívebb kulturájának. A neolithicum felszínrekerült számtalan emléke között néhai *László Ferenc* — örök emléket állítva magának — feltárta az Ólt-medencének festett kerámikás telepeit, különösképen Erősdöt és Oltszemet. E telepek kora az átmeneti aenolithicumig, valamint a réz-korig nyulik fel. A nagyszámú és változatos típusú bronzkori tárgy közül különösen az u. n. kincsleletek azok, amelyek világosan megjelölik az ókornak azt az egyik kereskedelmi útját, amely a minden élet bölcsőjétől, Délnyugati-Ázsiából, kiindulva Északnyugat-Európa felé haladó irányban a mai Székelyföldet is érintette, sőt valószínűleg fontos gócponttá is tette. Az első vaskor leletei e helyen határozottan skytha-eredetűek, amelyekhez azonban Felsőitalia is eljuttatta hatását. A skytha uralmat megdőntő kelta-áramlat is hagyott néhány becses nyomot a Székelyföldön.

A szerző szerint „rövid, népszerű összefoglalást“ 85 kép teszi tanulságosabbá, értékesebbé.

Dr. H. Schroller: *A háromszéki festett kerámika.* *László Ferenc* az Erősdön feltárt 7 kulturális rétegben két művelődési szakaszt különböztetett meg, u. n. a polychrom-festésű kerámikát tartalmazó III.—II. réteget és az ettől teljesen eltérő, festetlen edényeket takart, legfiatalabb I. réteget. Schroller paphegyi ásatásai alapján az Ólt-medencére vonatkozólag még egy átmeneti kultúrát iktat be a *László* által megállapított két típus közé. Ez a festett kerámika formáit megtartja ugyan, de az edényfestést már nem ismeri. Schroller szerint a *László* által feltárt erdősi III. és II. réteg is ehhez az átmeneti fokozathoz tartozik.

V. Gordon: *Erősd és Dimini* (Angol nyelven 338-342. l., magyarul 342-350. l.) *Gordon* szerint a Felső-Ólt-vidék festett kerámikája és az újabb kőkor második szakában Kelet-Thessaliába benyomuló Dimini-kultúra között szoros kapcsolat van. Dimini forma- és díszítésbeli típusai főképen a dumai kultúrával egyeznek, az ezektől való eltérések azonban keletre utalnak. Szerinte Erősd és Dimini testvéri viszonyban vannak s mindkettőnek szülőhelye a Közép-Duna táján keresendő. Mindenesetre e kérdés ma még nincsen véglegesen eldöntve úgyannyira, hogy többen képviselik és talán több valószínűséggel azt a felfogást, hogy e kultúrákör csúcspontjával akár Diminit, akár Erősdöt állítva — szülőhazájukat a közelben kell keresnünk, bárha egyelőre még nem fontos, hogy a Kárpátok gerincétől nyugatra, avagy keleti irányban.

Dr. Fettich Nándor: *Az aldobolyi kard koráról.* A kard keresztvasát két, vasból öntött állatalakból illesztették össze, amelynek mellső combjára kampóscsőrű madárfejet képeztek ki, testük tagjait pedig zsinorszerűséggel határolták. A markolat vége kétoldalt föl- és befelé kunkorodó taggal záródik. A markolat hármas tagoltsága s a penge típusa közeli rokonságot mutat a magyarországi szkitha kardokkal és törökkel. Az állatalakokra vonatkozólag pedig *Fettich* Oroszországnak a Pontus-könyvéről való, valamint a magyarországi leletek közt talált analógiát. Mindezek alapján kifogástalanul bizonyító erejű érvekkel indo-

kolva, e kard korát a középmagyarországi székely-kultúra virágzásának idejére, mégpedig a Kr. e. V. századnak hozzánk közelebb eső felére helyezi.

Dr. Buday Árpád: *A Székelyföld római régészeti feladatai.* A székelyföldi régi várak, árkok, töltések, utak ma még teljesen megfejtetlen problémák, amelyek Orbán Balázs gyűjtő-leírásai alapján csak valószínű sejtéseket támasztanak, hogy ezek egyikének az őskorhoz, másikának a rómaiakhoz, harmadikának pedig a honfoglalás korához van köze. Buday szerint Marosvéstől Olthévizig s onnan Bereczken át vonulólímesen túl keletre nem volt római élet, amit bizonyít e területnek római szempontból teljes leletmentessége s bizonyos harcok barbarus-népeknek a Kr. u. II. század derekán itt való lakozása. Az ezen határvonalon belül levő, ma Homárkának nevezett egykori sáncmű is valószínűleg egy korábbi, ma még ismeretlen límes maradványa. Buday szerint ugyanis a rómaiak előbb a Bereczk-Feketeügy, Olthé—Vöröstorony-vonalat hódították meg s ez a terület későbbben is nem Dáciahoz, de Moesia Inferiorhoz tartozott. E foglalást azonban megelőzhette a Kr. u. 140. év körül egy másik, amelynek határát képező egyik límes szakaszát talán a Homárka képviseli. Sajnálatos, hogy a nagy felkészültséggel rendelkező tudós professzort a háború okozta változott körülmények megakadályozták elméleteinek sok szép eredménnyel kecsgető tárgyi bebizonyításában.

Herepei János.

III.

Köpeczi Sebastyén József: *A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai.*

Az alapos felkészültségű, ötletes Sebastyén József jelen esetben is pompás munkát végzett. És, hála Istennek, hogy bárha csaknem az utolsó órában, de eszébe jutott magyarságunk legkeletibb kőemlékeinek felkutatása. Töméntelen számú építményünket tüntették el az elmúlt századok, ennek dacára az általa átkutatott egynehány csikvármegyei és háromszéki faluban mégis várakozáson felüli számú templomban találta meg a középkori nyugati stílusnak egy-egy eredeti, vagy már másodlagos helyre beépített emléket. Erdély minden középkori hieratikus építménye kizárólagosan a nyugati műveltség felfogásában, ízlésében gyökerezik, amely nálunk az adott viszonyok között természetesen a lehető egyszerű formában nyilvánul meg. S mint Sebastyén megfigyelte, e korban azt itt semmiféle faji ízlés nem módosította, aminek kizárólagos magyarázata, hogy az alig letelepedett és alig keresztényé lett magyarság még nem termelhetett ki magából semmiféle építő stílust. Az Olasz- és Franciaországból betelepült Benedek-rend tagjai voltak nálunk az első templomépítők, akik hazájuk építő-ízlését honosították meg közöttünk. Az átkutatott templomok közül ma egyetlen románkori felépítmény a rétyi ref. templom apsisa, azonban részleteiben már szintén változáson ment keresztül. Másik két templomnak már csak az alaprajza mutat román-stílusú eredetre. Ezen kívül nyolc templomot sorol fel Sebastyén, amelyeknek egyes emlékei (ajtókeret, keresztelő kút, szenteltvíztartó), árpádházkori román ízlésben faragottak. A második szükségkitermelte nagy építkezési korszak Mátyás király uralkodásának idejére esik. Ebben az időben a románstílusú építkezésmód már régóta feledésbe merült, a renaissance pedig még nem hatolt be Erdélybe. Sebastyén a csúcsíves stílusnak 22 templomban találta meg több-kevesebb, díszesebb vagy egyszerűbb emléket. Mindenesetre nagy várakozással nézhetünk Sebastyén további kutatásai elé annál is inkább, mert benne a stílusnak nemcsak elsőrangú ismerőjét, de — mint festőművész — hivatott reprodukálóját is ismerhetjük.

Divald Kornél: *Székely szárnyas oltárok.*

Az Anjou királyoktól kezdve Mátyás király korán át a mohácsi vészig Magyarország úgy politikai, kulturális, mint művészeti központja Buda volt. Innen kerültek ki a vidékre is a legjobb mesterek, akik esetleg ott önálló iskolát alkottak. A legkiválóbb fából faragó szobrászunk a lőcsei Pál mester volt. De a Székelyföldnek is megvolt a sajátos festő és szobrász iskolája, amelynek ma még meglévő emlékei a csíksomlyói, székelyzsombori, szentléleki, ménasági részben közporkor-végi, részben újkor-eleji szárnyasoltárok.

Viski Károly: *A székely népművészetéről.* Műveltségünk, művészetünk keletről hozott ősi elemekre van alapozva, amely azonban egy évezred óta a nyugateurópai

kultúra hatása alatt áll. Ezt az ősi hagyatékunkat még leghívebben a nép őrizte meg, amely mindennapi munkája közben művészetét is kifejezésre juttatja mind-azokban az anyagokban, amikkel csak dolgozik. A székely nép leggyakoribb megmunkálási anyaga a fa, amelynek feldolgozásához minden székely ért. Talán épen ezért vitték oly nagy változatosságra és tökéletességre annak díszítő megmunkálását. A szövés, fonás, varrás mesterségét is minden asszony tudja, örökli és továbbadja az ebben való díszítőművészetét. Az agyagművéség s a bőrmunka azonban már iparos-foglalkozás, amelynek elkészítéséhez külön tudás is szükséges.

Haáz Ferenc Rezső: *Egy székely falú öltözete.* Szerző dolgozatában a Homoródi-menti Lövete község erősen konzervatív lakosságának viseletét írja és rajzolja le. Megfigyeléseit aprólékos pontossággal veti papírra, ami különben elengedhetetlen feltétele kellene legyen minden gyűjtőnek. Bár egy falú népének ruhadarabjait részletezi, azzal tulajdonképpen az egész nyugati Hargyitaalja székelységének öltözetdarabjait adja. Végtelenül nagy szolgálatot tenne szerző néptudományunknak, ha ceruzával, meg jegyző- és vázlatkönyvvel a kezében hasonló módon továbblátogatná a székely falvakat.

Roediger Lajos: *A Székely Nemzeti Múzeumban őrzött székely eredetű varottasok.* Ez a dolgozat becses anyagot szolgáltat a varottasok különböző fajtáihoz. Különösen az illusztrációs magyarázat kapcsán a minták alapelemeivel és elnevezéseivel ismertet meg. Együttal ezt a székely varottasok ismeretéhez bevezető cikknek mondhatjuk, amelynek kapcsán a szerző meglátásaival írt részletező értékelést is tanulással forgathatnánk.

Huszka József: *Székely kapúk meséje.* Szerző két székelyföldi, XVIII. századbeli kapú faragásának mintáiban ősi magyar mifhoszt vél felismerni. Egyikben, amely különben magyarázható alapon határozottan összefüggő részeketből áll, valamelyes naplegenda-féle változatot lát, mint a mi őseinknek vallásos hagyatékát. (Ennek a mifhosznak indogermán vonatkozásai dacára mindenesetre be kell vallanunk azt is, hogy tárgyánál fogva az előbbtől teljesen függetlenül, más népcsalád gondolatvilágában is megszülehetett.) A másik faragás kétfejűségében mint a kétáru birodalom s így a hun-magyar nép első címerét gondolja. Mindkét feltevése még analógiákkal bizonyításra szorul, addig azonban — miként a szerző maga nevezi el cikkét — csak a „székely kapúk meséje“-nek marad azzal egyetemben, hogy a galambbúgos kapú a pogány Boldogasszony-Ászartának emelt hódoló emlékmű.

Dr. Balogh Ernő: *Tulipán ornamentikánk eredete.* Szerző azt bizonyítja, hogy a tulipán az ázsiai steppékről hozott ősi motívumunk. Hogy emlékeinkben a XVII. századig még se találjuk semmi nyomát s hogy mai elnevezését ugyanabban a században kölcsönöztük, — nem bizonyít; amellett, hogy azelőtt ne ábrázoltuk volna s ne is lett volna rá ma már elfeledett más elnevezésünk. Szerző szerint a XVI. szd. második felében Európába eljutott tulipán legelső ábrázolása nálunk a kolozsvári temetőben levő 1626. évi Hincz-féle sírkövön található fel. E századból azonban, ha jól utána nézünk, még több tulipános motívumú emlékeinkre találunk. Mi magunknak feltehetjük a kérdést, vajon hol lappanganak ma bár csak a XVI. szdbeli ilyen nemű emlékeink! — Ahelyett, hogy kereken elvetnők — mint ma még nem teljesen bizonyítható állítást — a tulipánnak eléánk előtt valóban ősi motívumként való ismeretét, — engedje meg az általam nagyon sokra értékelt tudós szerző, hogy a rokon népek analógiái mellé egy áthidaló ajánlatot tegyek, illetve megkérdezzem, hogy átvizsgálta-e minden eddigig csak lilomosnak, avagy lilomszerűnek nevezett motívumunkat. S ha átvizsgálta és úgy találta volna, hogy azok mégis csak lilomszerűek, — ebben az esetben nem történhet-e meg (ismétlem: ha feltesszük, hogy valóban ősi motívumokról van szó), hogy idők multával határozott élőkép hijjával, mondjuk, egy jól ismert, stilizálásban némiképp rokon-ábrázolású virággá: liliomná korcsosult a tulipán. Ebben az esetben azonban a XVII. század tulipánja már új, az elkorcsosult régitől (?) teljesen független motívum.

Dr. Cs. Sebestyén Károly: *A székely sütőkemence keletkezése.* Szerző szerint a székely sütőkemence a bujdosónak nevezett sütőharagnak megrögzített válto-

zata, illetve kifejlése. A sütőharang tulajdonképpen nem más, mint az átforrósított sütőkő fölé helyezett, hőviszatarthatásra szolgáló cserép- vagy kőkalap, amelyet láncra járatnak. Így a toroczkai füleskemence két szarva valóban alig lehet más, mint egy sütőharang fogantyú-fülének elsőkevényesedett csonkja.

Herepei János.

IV

Hoffmann Edit: *Barabás Miklós.* A magyar festőművészet egyik legkiválóbb régi mestere, Barabás Miklós, 1810-ben Márkosfalván, Háromszék megyében született. Enyeden és Szebenben tanult, azután külföldi tanulmányúton járt. Amikor 1835-ben Pesten megjelent, az akkor öntudatosodó magyar közélet kiválóságai: írók és politikusok megváltóként üdvözölték. Barabás Miklós volt az a művész, aki a magyar képzőművészetet a huzamos bevándorlás után végre magyar ember személyében képviselte. Barabás Miklós mindenek előtt arcképeket festett. Hosszú élete alatt a magyar közéletnek minden jelentős alakját megörökítette. Nagy figyelmet fordított a könyomásra is, melynek segítségével rajzait számtalan példányban terjesztette. Bár művei nem vallanak rendkívüli tehetségre, Barabás Miklós történeti jelentősége mégis elsőrangú.

Gödri Ferenc: *Gyárfás Jenő festményei a Székely Nemzeti Múzeumban.* A kitűnő sepsiszentgyörgyi művésznak több képe van a Székely Múzeum képtárában. Ezek között különösen kiemelkedik két Kossuth-kép. A művész ezenkívül még megörökítette Ferencz József magyar király és Erzsébet magyar királyné képmását is, valamint tőle való a Múzeum több partfogójának arcképe is.

Lyka Károly: *Gyárfás Jenő.* Gyárfás Jenő 1857-ben Sepsiszentgyörgyön született és ugyanott halt meg 1925-ben. Művei aránylag kevés számuak, de annál kiválóbbak. A Budapesti Szépművészeti Múzeum birtokában levő *Tetemreállítás* című képe megrázó tragikumával és egyénítő erejével a múlt század magyar képzőművészetének egyik legjelentősebb alkotása. Egyik képét a brüsszeli szépművészeti akadémia igazgatója vásárolta meg. Gyárfás Jenő visszavonult természetű ember volt, aki gyöngyűlő látása miatt is kevesebbet alkotott, meglevő művei azonban mindenkor büszkeségei lesznek a magyar művészetnek.

K. Sebestyén József: *Márkosfalvi Barabás Miklós.* Barabás Miklós nagyon termékeny művész volt, akinek tevékenységében két korszak különböztethető meg. Működésének első idejében melegebb, de édeskeesebb modorban festette képeit. Ebből az időből való a három nővért ábrázoló képe, mely a Székely Múzeum birtokában van. Későbbi művei reálisabbak, de hidegebbek. Ezekből hiányzik az árnyalatoknak és színeknek az a melegsége és közvetlensége, mely első munkáit jellemezte.

Dr. Rajka László.

V.

Dr. Szádeczky K. Gyula: *A Székelyföld képződése.* A Keletikárpátok az eurázsiai hegycsúcsok egyik tagja. Jellegetes híressége ennek a dítrói nefelüszienit-tömsz, melynek magmája sokat beolvastott, megemésztett a szomszédos mészkövekből. Ennek következménye a szienit sajátosságos ásvány-tarkasága. A Hargita vonulat a Keletikárpátok feltornyosulása után született és abba az É—D irányú nagy tektonikai vonalutba esik, mely innen az Aegaei s a Vöröstengeren át az afrikai nagy tavakhoz húzódik. A Hargita kidobott és kirobbantott laza anyagokból és lávafolyásokból épült fel, úgy hogy az előbbieket inkább a Ny-i részen dominálnak. A vonulat D-felé kiterjed, több ágra szakad s ezek a nyulványok fiatalabbak is az É-i tömegnél. A Hargita kőzetei bár külsőleg sokfélének mutatkoznak, de anyagilag mincs közöttük olyan nagy különbség, hogy a legtöbbre ne illene (andezit) név. Az anyagban mutatkozó kisebb eltérések az áttört kőzetek beolvasztásával magyarázhatók. Csak az alsórákosi vonulatban van igazi bazalt. A kiterés általában a savanyu teggel kezdődött és a legbazisiosabbal végződött. A vulkáni utóműködésekkel arany, ezüst, vas, réz és higany érecek, továbbá kén állnit és opál keletkeztek, ez utóbbi mint geizir-termék. Legfontosabb azonban a Har-

gita ma is tartó mofetta működése, melynek a Székelyföld ezemvi borvizforrását köszöni. A gycngyói, csúki és háromszéki medencék kellőképen alá nem támasztott, beszakadt területek. Ezek több helyén lignit is fordul elő, melyek közül legjelentősebb a köpec-baróti telep. Ez azonban még olyan rétegek között keletkezett, melyben nincs nyoma a Hargita vulkáni anyagának.

Bányai János: *A Hargita vulkánikus kőzeteinek elterjedése* (4 képpel). A Hargita-vonulaton kiemelkedő nagyobb csúcs-csoportok nagyjában az erupeió centrumokat jelölik. Általában a vonulat É-i és D-i részén az amfibolandezit, a középső részén pedig a pinocxnandezit a jellemző. A szilárd kőzeteknél sokkal nagyobb területet borítanak a laza anyagok, melyek sokfélék lehetnek: primer tufa, konglomerát, átmosott törmelék anyag, delta- és törmelékkúp képződmények. A vulkáni utóműködés hatása alatt helyenként kaolinná mállott az andezit. A borviz források környékén limonit vagy mésztufa rakodik le.

Bányai János: *Adatok a hargitai ásványvizek geológiájához.* (2 képpel). A Székelyföld egyes ásványvizeinek (Miklósvár, Bölon, Osdola, Szenttamás stb.) a Hargita vulkánizmusához semmi köze sincs. A többi savanyu ásványviznél három csoportot különböztethetünk meg. 1. Vasdus lerakodásuk van, ezek felszállás közben andezitekben jönnek át. Közülök némelyik erősen sós is. Érdekes különösen az egyik kovásznaí forrás, melynek a lerakodásában aragonit mellett auripigment is képződik. 2. Mésztufa lerakodásuk van. Ezek a meszet a mélyben levő márgákból vagy a meszes homokkövekből oldják ki. 3. Langyos források 20 C°-nál nagyobb hőmérséklettel. Ezek a régi geyzirók maradványai. Legmagasabban fekszik a hargitafürdői forrás (1300 m.), legmélyebben a felsőrákosi „Mária“ forrás. A borvizek különböző színe a bennük lebegő különböző anyagtól van (vas, kaolín, kén stb.) Az ásványvizek geológiai helyzetének ismerete nagyon fontos, mert csak ezek alapján lehet a borvizeket okszerűen úgy köpübe foglalni, hogy a vizeknek se mennyiségében, se minőségében kárt ne tegyünk.

Dr. Gaál István: *A székely székek ősföldjének állati és növényi élete.* A Székelyföld ős állatvilágát főként csigák, lábasfejűek és kagylók teszik. A Székelyföld mezozoos képződményei ezekben oly gazdagok, hogy ez korán feltűnt a külföldi szakembereknek is. Egyik leggazdagabb lelőhelye ezeknek az őspuhatestűeknek az ürmösi Töppépatak völgye. Az innen kikerült kővületek egész esomó új fajjal gazdagították a tudományt. A másik gazdag lelőhelye a mezozoikus kővületeknek Nagyhagymás környéke, ahonnan a puha-testűeknek szintén sok új fajtát irták le. A Székelyföld kainozoos képződményei is érdekes állatvilágot rejtegetnek magukban. Igen fontos kővület-lelőhely pl. a barót—köpeci lignit telep, ahonnan szintén számos új puhatestű faj került ki. Rábukkantak ugyancsak itt az őshód, őszó esontmaradványaira is, míg a Székelyföld más vidékeiről az ősló, ősmédve s apró ősrágesálók esontjai kerültek elő. Diluviumi emlős maradványokban jelentősebb lelet nincs, mivel a Székelyföldön aránylag kevés a barlang. Az ősnövények közé jóformán csak azok a leletek tartoznak, melyek a Gyimesi vidéki, továbbá a köpec—baróti és a tinovai kőszénből, illetve lignitből kentjtek napfényre.

Dr. Gaál István: *A háromszéki ősmédve.* A háromszéki lignitmedenélből más emlős esontokon kívül ősmédve maradványok is ismeretesek. E leletekkel, melyek mindössze néhány fogból és állkapocs töredékből állanak, többen foglalkoztak. Maga az állat a miocén végén élt s úgy tekinthető, mint a medvék törzsfaja egyik ágának végső tagja, mely leszármazottak nélkül halt ki. Testmérete a mi barna medvéknél bizonyosan kisebb volt.

Dr. Tulogy János: *A Székelyföld földrajza.* Geológiai alapon tárgyalja a Székelyföld hegy- és vízrajzát. Ez a rövid összefoglaló leírás felöleli a tulajdonképeni Székelyföldön kívül a területileg különálló Aaranyosszékét is. Hangsúlyozva találjuk eme területek turistai nevezetességeit (Gyilkostó, Békásszoros, Szent-Annató, Székelykő stb.), tudományos és gazdasági specialitásait (a Hargita vulkáni utóműködései, Kovászna, a szovátai Medvetó, a korondi aragonit stb.) E mozaikszerű ismertetések hű képét adják annak a rendkívüli változatos-ságának, melyet a Székelyföld minden tekintetben nyújt.

Dr. Moesz Gusztáv: *Gombák a Székelyföldről.* A Székelyföld gombáinak általában virágatlan növényeinek ismerete még nagyon távol áll a teljességtől. A meglehetősen sovány irodalmi adatok és gyűjteményi tárgyak alapján eddig mindössze csak mintegy 160 gombafaj szedhető össze a Székelyföldről (szerző ezeket fel is sorolja), pedig legalább 20-szor annyinak kell lenni.

Dr. Moesz Gusztáv: *Gubacsok a Székelyföldről.* Míg Magyarország területéről 654 féle gubacs ismeretes, addig a Székelyföldről eddig mindössze csak 13 féle gubacsról tud a tudomány. (Ezek fel is vannak sorolva.) Ez figyelmeztet, hogy e téren itt még sok a tennivaló.

Nyarády Erasmus Gyula: *A vizek és a vízben bővellődő talajok növényzetéről a Hargitában.* (III táblával, 27 képpel és 3 térképvázlattal.) A különböző tényezők közül a víz nyom legjellegzetesebb bélyegét a növényzetre. A növényzet a vízszükséglet szempontjából feloszlik vízi növényekre (Hydrophita), közepes víz igényűekre (Mesophita) és szárazságtűrőkre (Xerophita). Ezek közül csak a vízi- és az átmeneti mesophita növények képezik a tárgyalás anyagát. Az ilyen növényekben bővellődik a Hargita, mert úgy lent a völgyekben, mint fent a tétőn is sok mocsaras, lápos és vizes terület van. Régen még több volt, de a régi kráterek lecsapolódása s a kultúra (erdőirtás, lecsapoló árkok) folytán az ilyen helyek mind inkább ritkulnak. A gyergyói medencében nyílt vízü terület a Maros tükre mellett kívül alig van, az igazi vízi növényzet tehát szegényes, de mocsári növényzet bőven van, ez azonban összekeveredik a rétek növényzetével. E rétek magas fekvésűknél fogva (700 m.-en felül) bújja és gyönyörű vegetációval bírnak, melynek növényfajait a szerző fel is sorolja. Valamennyire elítől ettől a Marosfő ligetes vidéke, melynek növényei szintén fel vannak sorolva a *Juncus tenuis*-szal, mely amerikai jövevény. Az alfalusi tőzeges területek különös érdekessége az Észak Európából, illetve a Szibériából származó *Viola epipsia* s az *Achillea imputiense*, mely szintén szibériai bevándorolt, továbbá az utóbbinak és az *Achillea ptarmica*-nak itt keletkezett új hibride, az *Achillea girgionis*, melyet a szerző fedezett fel.

A csúki medencékben általában dúsabb a vízi növényzet, mint a gyergyóiiban. Magában az Oltban is gazdag növényzetet tallálni, de még inkább a meglehetősen nagy számmal levő mocsaras és tőzeges területeken, melyek különben botanikailag meglehetősen elhanyagolt területek. Az innen felsorolt közönségesebb növényfajokon kívül van néhány érdekesebb is. Ilyen pl. a *Drosera anglica* rovarevő növény, a *Saxifraga hirculus*, melynek mai hazája a sarkvidékek tundrái vidéke s nálunk bizonyosan még a jégkorszak relikuma. Harmadik nevezetesség az igen ritkán előforduló *Betula humilis* (törpenyír), mely szintén sarkvidéki faj. Sok helyen a régi mocsaras területek tőzeggel egészen feltöltődtek. Nagyon hálás lenne ezeket a területeket átírni s rétegenként pollen analysisnek alávetni, mert ebből ki lehetne hámozni a vidék florisztikai történetét. A különböző növények pollen szemei ugyanis tőzeges helyekre hullva, ott valósággal konzerválódnak.

Hegyvidéki nevezetesebb tőzegesek a Hargitában az Ördögő, a Lucs, a Szent-Annató, mellette a Mohostó és végül az oroszhegy—parajdi plató néhány lapja. Az első valamikor az erdők kiirtása előtt botanikailag érdekes hely lehetett, ma azonban már csak a megszokott mocsári vegetációval bír. A Lucs szintén sokat veszített eredetiségéből egy nagy területű erdő leégése folytán. Az itteni flórának nagyon érdekes tagja a *Betula nana*, mely a glaciális időknek egyik itt rekedt relikuma, mely sehol sem jön le olyan délre, mint itt. A Lucs flórájának fajai között szerző egy új változatot is talált, melyet itt vezet be a tudományba *Alnus incana* var. *nova. minorifrons* Nyár. néven. A Szent-Annató növényzete általában szegényes. Sőt a régebben innen említett növényfajok között több is van, melyet a szerző nem talált meg. Feltűnő, hogy *Drosera* sincs, mely pedig a Hargita vidéki tőzegesekben elég gyakori. A Mohostó már rohamosan közeledik a kiszáradás felé. Ma már víztükre sincs, egészen fenéig eltőzegesedett s hozzá még erdejét is pusztítják. Hajdan hatalmas vízi növényzet lehetett itt, mert a terület nyíltsága a nap besugárzását teljes mértékben megengedte. Ami különös botanikai nevezetességet említenek innen (ritka *Carex* hibrideket) arra sem tudott a szerző ráakadni. Az oroszhegy—parajdi plató tetején egész sereg mocsaras, vizes, tőzeges terület van, nagyjából a vízválasztón vagy annak a közelében. Érdekes, hogy még fent a platón bükkös van, addig mélyebben a Nagyküllő völgyében a fenyő (*Pinus excelsa*) dominál. Szerző e területeknek csak azon

növényfajait sorolja föl, melyek jelenlétét futólagosan konstatálhatta, mert alkalmá még nem volt itt részletesebben vizsgálni.

Általában ez a mű a címben jelölt téma monografikus feldolgozásának tekinthető, oly sok adattal és megfigyeléssel, melyekre ilyen rövid ismertetés körében lehetetlen kiterjeszkedni.

Méhely Lajos: Székelyföldi bolyongásaim.

Szerző még brassói főrcál isk. tanár korában tett kirándulásairól beszél, melyeknek során átkutatta a nagyalmási barlangokat és felfedezte a Hargitán s a Mohostón a viperát.

Dr. Balogh Ernő.

VI.

Dr. Bitay Árpád: Újabb szempontok és adatok a román nyelv magyar elemeinek kutatásához. A román nyelv magyar elemeivel terjedelmes tudományos irodalom foglalkozik. A kutatást részben megnehezíti az a körülmény, hogy a feldolgozó tudósok jórészt idegen eredetűek voltak, akik a román nyelvet is csupán elsajátították, magyarul pedig nem mindenik tudott. Az erdélyi és bánsági román nyelv magyar szavai a természetes, évszázadokon át tartó kölcsönös érintkezés folyományai. Ezek a legszámosabbak. Sok érdekes magyar szót tartalmaz a moldvai román nyelv is, mivel itt még most is számos magyar telep van, melyek hajdanában még sokkal mélyebbre nyultak be a román nyelvterületbe. A moldvai román írók közül *Creangă* és *Rosetti* művei több magyar szót tartalmaznak. Szerző rámutat arra, hogy az eddig megállapított etimológiai kapcsolatok a magyar nyelvtudomány fejlődésével gyakran módosításra szorulnak. Így a *hadarág* szó *g* hangja annak a palatális spiránsnak származéka, mely a magyar *hadaró* szó végén eredetileg megvolt. A szolnokdobokamegyei *opşag* szót a magyar *kópéság*-gal hozza kapcsolatba. — Igen lényeges az a szempont, mely a szólásmódok szó szerinti lefordításával foglalkozik. Ilyen pl. *a se impicioroga* = *lábbadozni*, *a se isbi* = *valakire útni*, *hasonlítani*. — Két érdekes etimológiai kísérletet is tartalmaz az értekezés. Eszerint a Moldovában használatos népies *háide* szó a magyar *hát* származéka, míg az irodalmilag is használatos *şomoiúg* szó a székely-magyar *csomohyag*. Ez utóbbi hang- és jelentéstanilag kifogástalan etimológia, az előbbi azonban még bizonyításra szorul.

Csutak Vilmos: Bujdosó kurucok Moldvában és Havasalföldén 1707—11-ben.

II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemségének idején párthívei két alkalommal voltak kénytelenek menekülni és mind a két alkalommal a szomszédos román fejedelemségek területén találtak védelmet. A második menekülés négy esztendeig tartott, 1707-től 1711-ig. A kölcsönös menedéknyújtás Erdély és a fejedelemségek között évszázados szokás volt, mivel a történelem sorsfordulatai is erre utalták a vezető embereket. A kuruc menekültek jórésze Moldovában helyezkedett el. Vezetőjük *gróf Mikés Mihály* háromszéki főkapitány volt, aki háznépével együtt Focşaniban telepedett le. Rákóczi számon tartotta a menekültek ügyét és a portánál menedékjogot eszközölt ki számukra. A hosszú hontalanság azonban arra bírta a bujdosókat, hogy lassanként visszatérve erdélyi hazájukba, *Rabutin* oltalmát fogadják el. A legutolsó csapatok a szatmári békekötés után jöttek haza Erdélybe. Szerző erről az érdekes kérdésről terjedelmes tanulmányt ígér, melynek itt csupán vázlatát közölte.

Siculus: A székelyek eredetéhez. A székely-kérdéssel mintegy kétszáz év óta foglalkozik a tudományos kutatás anélkül, hogy azt meg tudta volna oldani. *Hunfalvy Pál* a székely nyelvjárások alapján vélte e kérdést megoldhatónak, míg az újabb kutatók a hely- és családnevek alapján igyekeznek a kérdést előbbre vinni. Az ily irányú értekezések közül kiemeli szerző *Karácsonyi János* dolgozatát, mely több székely helynevet germán etimológia segítségével magyaráz; megemlíti *Opreanu Sabin* értekezését, mely a székely hely- és családneveket — *Iorga* elméletének megfelelően — román eredetűeknek veszi. Ez utóbbival szemben az értekezés írója rámutat arra, hogy a román eredetűeknek magyarázott családnevek jelentékeny része megvan a magyarság más nyelvterületein is, mint pl. a Dunántúlon vagy Hevesmegyében. Felemlíti ezenkívül *Liebhart Ottó* legújabbban megjelent értekezését, mely a székely hely- és családnevek magyar eredete mellett tör

pálcát. Szerző a különböző gepida, avar, román származási elméleteket nem fogadja el és a történelmi hagyományok alapján a székely hun-magyar származás mellett foglal állást.

Kós Károly: *A székely ház.* A jeles művész több értékes ábra kíséretében történelmi fejtegetések kapcsán arra a következtetésre jut, hogy a székelyek a házépítés mesterségét az erdélyi szászoktól tanulták, a híres székely kapú pedig nem más, mint a középkori gótikának népies továbbfejlesztése. A székely ház legegyszerűbb alakjában három részből áll: a „ház”, *toronc* vagy *eresz* és *kamra*. A család szükségletei és az igények növekedése szerint e helyiségek idővel átalakulhatnak, de az eredeti beosztás még ma is mindenütt jól felismerhető. Az építési anyag a legtöbb helyen a fa, csupán a szászokkal érintkező területeken kő vagy téglá. Nagy változatosságot ad a székely háznak a telkek egyenetlen alakja vagy monedksége. Emeletet házat a székely még hegyoldalnak sem épít, legfeljebb pinceként használja az alsóbb helyiségeket.

Solymossy Sándor: *A székely népballadáról.* A ballada és románc stílus-különbsége már hosszú idők óta ismételt kutatás tárgya. Az addigi elmélet értelmében égalji különbségek következtében a déli népeknél a nyugalmasabb és egyenletesebb románc, az északi népeknél a homályosabb és szaggatottabb ballada fejlődött ki. Ez az elmélet, mely nálunk is általánosan ismert, abban a súlyos hibában leledzik, hogy számtalan példával megcáfolható: délen ép úgy található igazi ballada, mint északon a hamisítatlan románc. Hosszas kutatás és anyaggyűjtés volt szükséges a kérdés eredményes megfejtéséhez. Költemények változataiból kimutatható, hogy a ballada és románc ugyanazon forrásból származik: a históriás énekmondásból. A históriás énekmondó tárgya a való esemény elbeszélése. Kedveltebb tárgyakat azonban évszázadok folytán ismételtelen annyiszor beszélték el, hogy végre a vers megkopott, egyes részei kiestek, némely sorai homályossákká, célzatosákká váltak és — előállott a ballada. A székely népballadáról ez az eredet ép úgy kimutatható. *Szilágyi és Hajmási* vagy *Kádár Kata* története XVI. századi históriás énekmondóinkat is foglalkoztatta. Érdekes az a körülmény is, hogy az európai mesetárgyak általános rokonságot tüntetnek fel. Ez oly módon magyarázható, hogy a régebbi lassú forgalom mellett katonák, vásárosok, mesterlegények és vándor diákok a tárgyakat lassanként Európa csaknem minden népéhez elhordották.

Szenterzsébeti Szakáts Péter: *A székelyföld ipara.* Az ipar a nyersanyagot közhasznú tárggyá dolgozza fel. A székelyföld ipara német hatásra fejtett; megnyilvánult ez külső szervezetében is, mivel a székely iparosok is *céhekben* tömörültek. A céhrendszer 1874-ben szűnt meg, s helyébe a különféle állami iparpártól és fejlesztő intézmények, mint a *kamarák* és *egyletek* léptek. Nagy gondot fordított a magyar állam az iparosok általános és szakképzettségére is. A Székelyföld ipara 1885-ig igen virágzó állapotban volt, mivel a székely iparosok termékeiket Romániában és a Balkánon jövedelmezően el tudták helyezni. Ekkor Magyarország és Románia között vámháború tört ki, melynek következtében a romániai piac elveszett. Ez a körülmény végpusztulással fenyegette a székely ipart. Azonban *Sándor József*, az EMKE főtákará, szerencsés gondolattal és odaadó munkával megmentette a nyomorba jutott székely iparosságot. Az ő buzgalkodására ugyanis a hadsereg és az állami intézmények az egyesületekbe tömörült székely iparosoknál rendelték meg szükségleteiket és ezzel a székely ipart újra munkához juttatták. Az impérium megváltozása óta a székely ipar ép oly nehézségekkel küzd, mint az egész országé. A Székelyföldön az iparnak mindhárom formáját fellelhetjük. A felett *házi* és *népipar* főként ruházati cikkek előállításával foglalkozik. Jelentős még emellett az *agyag-* és *faipar* is. A *kézműipar* igen jó hírű volt a Székelyföldön. Különösen fejtett az asztalosipar, míg újabban a nyomdászat mutat lendületet. A *gyáripar* a gazdag faállomány kiaknázására igyekszik, mellette még a *szeszifőzés* nevezhető jelentékenyebbnek. A székely ipar legjelentősebb középpontja Marosvásárhely.

A székely nép s a Székelyföld bibliográfiája. A tudomány lelke a helyes szempontok szerint összeállított *bibliographia*. Ezt érezte az Emlékkönyv tevékeny szerkesztője, amikor az egyes szaktudósokat a Székelyföldre vonatkozó tudományos irodalom rendszeres összeállítására kérte fel. Itt azonban egy körül-

mányra kell felhívunk a figyelmet, melyet az Emlékkönyv olvasása közben érezhető hiányként tapasztaltunk. A Székelyföld manap történelmi fogalom; akik azzal foglalkoznak, szükségszerűen rá lennének utalva arra, hogy a hajdani székely székek pontos községjegyzékével rendelkezzenek. Mindenek előtt össze kellene tehát állítani mindazon városok és falvak pontos jegyzékét, melyek a hajdani székely székek területére esnek. A bibliographiai gyűjtés azután ezt a jegyzéket tarthatná szem előtt és nem lenne tapogatódzásra vagy taláalomra kárhóztatva. Hogyha tehát az érdemes szerkesztő, amint azt a bibliographia elő írt bevezetésében is hangsúlyozta, a gyűjtést tovább óhajtáná folytatni, ajánlatos lenne, hogy ezt a jegyzéket minél előbb közzétegye, mert ezzel munkatársainak rendkívül becses útmutatással fog szolgálni.

Az egyes cikkek szerzői nem tüntették fel mindenütt a nevüket. Valószínűnek tartjuk, hogy munkájukat hézagossnak érezve, nem akarták nevüket kiírni. Ez fölösleges érzékenység. Aki bibliographiai adatok gyűjtésével foglalkozott, így is méltányolni tudja az úttörő vállalkozást; hiánytalan bibliographiát még amúgy sem készített senki a földön. E dicséretreméltó cikksorozat a következő csoportokat tartalmazza:

E.: A székely nyelvjárások bibliográfiájához. *Dr. Bitay Árpád*: Székelyek a román irodalomban. *K.*: A Székelyföldre vonatkozó régészeti irodalom rövid vázlat. *Ugyanaz*: A Székelyföldre vonatkozó néprajzi irodalom rövid ismertetése. *Varga N. Lajos*: Székely képzőművészek s a rájuk vonatkozó irodalom. *Bányai János*: Székelyföldre vonatkozó geológiai irodalom. *Dr. Gaál István*: A Székelyföld földrajzi irodalma. *Dr. Tulogdy János*: A Székelyföld földrajzi irodalma. *Dr. Moesz Gusztáv*: A Székelyföld gombaflórájára vonatkozó irodalom. *Ugyanaz*: A Székelyföld moszatflórájára vonatkozó irodalom. *Dr. Gyelnik Vilmos*: A Székelyföld zuzmóflórájára vonatkozó irodalom. *Vitéz Dr. Szepesfalvi János*: A Székelyföld moháira vonatkozó irodalom. *Nyárády E. Gyula*: A Székelyföld phanerogam növényeinek irodalma. *Dr. Gelei József*: A Székelyföld állattani irodalma. *Schenk Jakab*: A madarak irodalma.

Dr. Rajka László.

Dr. Balogh Arthur: *A kisebbségek nemzetközi védelme.* A kisebbségi szerződések és a békeszerződések alapján. Berlin, Ludwig Vögelreiter Verlag, 1928. 8-r. 329 l.

A jog gondolatát az élet szülte meg s akármilyen elméleti magasságokba emelkedjék is, folytonosan visszahat az életre. A legjobb példát erre a „nemzet” jogi fogalmának történetében találjuk. Ott, ahol megszületett — Franciaországban — a *nép* és a kialakuló politikai *nemzet* fogalma tökéletesen fedték egymást: a nemzeti állam polgára és a francia ember egyet jelentettek. A nemzetiség jelentette tehát az állampolgárságot is. Az így kialakult jogi fogalmat utóbb átvette a külföld s alkalmazásra került olyan országokban is, hol a francia előfeltételek nem voltak meg: hol a nép és nemzet nem fedték egymást, hol egy nemzetiségnek összeolvastása az állammal több más nemzetiségnek megrövidítését jelentette. S jelentkeztet a visszahatás.

Ezt a folyamatot kell szemünk előtt tartanunk, ha teljes jelentőségében méltányolni akarjuk azt a munkát, melyet *Balogh Arthur* dr. a kisebbségi jog mai tételei és elméleti anyagának rendszeres összefogásával elvégzett.

Kétségtelen ugyanis, hogy az ehhez hasonló feladatnak eredményes elvégzése akkor is jelentős tudományos érdem, ha a kör, amelyből vettük, távolabb is esik az élettől. Balogh Arthur könyvének rendkívüli fontosságot azonban épen az ad, hogy a mai Európa egyik legégetőbb, de egyben legzavarosabb kérdéséhez közeledik a jogtudomány tiszteletet parancsoló tagájában, s az a munka, melyet ezzel a kisebbség fogalmának megszilárdítása és végleges kialakítása terén elvégzett, épenúgy ki fog hatni a kisebbségi sorsban élő népek mindennapi életére, amint a nemzet előbb említett fogalma ma még arra minden pillanatban kihat.

Balogh Arthur szinte szemünk láttára formálja jogi rendszerre mindazt, amit a kisebbségek védelmére ötletszerűen, kényszerűségből, sokszor pedig hátsó gondolatokkal a világon szerte széjjel megalkottak. Rendszere négy logikusan összefüggő részből áll.

Az *elsőben* a kisebbségek védelmének történetét mondja el: röviden, de jellemzően. Így frissen érkezünk a *második* részhez, melyben a kérdés magja tárul fel szemünk előtt: a kisebbség, mint új jogi fogalom; a források, ahonnan ez fakad; a jogok, melyekből ez a külön élet kiformalódik; e jogok természetete, amint azt egyfelől a különböző jogalkotó tények, másfelől azonban az örök emberi gondolat meghatározza s végül mindaz, ami ezekből következik.

A *harmadik* rész közelebbről mutatja meg az előbbinek alkotó elemeit: az egyes kisebbségi jogokat, mint az emberi együttélés eszidőszerinti keretének, az államnak szervezeti részeit. Úgy, ahogyan van; s úgy, ahogyan lenni kellene.

A *negyedik* rész pedig az elméleti jognak gyakorlati lehetőségeit állítja célk: azokat az eszközöket, amelyekkel a jogból, mint az emberi elme szülő-téből, valakinek a joga lehet, olyasvalami tehát, amit érvényesíteni és hasznosítani is tud.

A műnek e kemény és arányos csontozatához az adatok példátlanul bő izomtömege tapad. A kérdés fejlődésének minden jelentősebb mozzanatát s részletét elrendezve s könnyen hozzáférhetően kapjuk kézhez. A hatás kettős: abban a mértékben, ahogyan az olvasó fokról-fokra megismerkedik a kérdéssel, mely érdekli, mert egyre hall felőle — egyszersmind tájékozódik is benne s mint az alagutban haladó ember előtt, egyre nagyobb és világítóbb lesz előtte a távoli kijárás a szabadba, hol az emberek egyformák, s ami az egyiknek emelkedő hegy, ugyanaz nem kőbörtön s nyomasztó teher a másik számára.

Az utolsó kérdés, melyet a mű elolvasta után felteszünk magunkban, nyilvánvalóan az, hogy ez a mű nem döngtet-e nyílt kapukat, amikor 329 lapon keresztül mindezt magyaroknak mondja el, olyanoknak tehát, kik ezekből az igazságokból tíz év óta kemény gyakorlati leckéket kapnak, melyek előbb-utóbb mégis csak okulásukra fognak szolgálni.

Erre a kérdésre a válasz kielégítő és örömdetes: Balogh Arthur műve „Der Internationale Schutz der Minderheiten“ címen a müncheni *Südost Verlag* kiadásában nemetül már meg is jelent s rövidesen a párisi *Lapradelle* vállalat kiadásában napvilágot lát franciául is.

Igy nyitva áll e kitűnő mű előtt az út, hogy elérhessen ahhoz a sikerhez s határhoz, melyet megérdemel.

Dr. Sulyok István.

Dr. Balázs András: *Adatok az erdélyi kisebbségek iskolavédelmi küzdelmeihez. 1919—1929.* Cluj-Kolozsvár. Műmerva R. T. kiadása 1929. 8-r. 265 l.

„Egyedül a hitvallásos iskolákban óvhatjuk meg a jövő nemzedék hitvallásos oktatását s a hitvallásos iskola óvja meg nekünk anyanyelvünket, őseink magyar hívő lelkét, magyar szívét. Már pedig, amikor mi hű román állampolgárok akarunk lenni, ugyanakkor mindig és mindörökké magyarok akarunk maradni. A hitvallásos iskolákhoz utolsó csepp vérig ragaszkodnunk kell, ha az utolsó lehelleig magyarok akarunk maradni... Faji, nemzeti fennmaradásunk azon fordul meg, hogy lesznek-e iskoláink, ahol édes anyanyelvünkön ismerheti meg a jövő nemzedék fajunk multját, nagyjainkat, íróinkat, költőinket s mindenek felett a saját iskoláinkban édes anyanyelvünk zengéséből, zenéjéből szívja magába azt az örök igazságot, hogy nyelvében él a nemzet... Faji kultúránk védelmét Erdélyben csak a hitvallásos oktatással látjuk biztosítottak. Szilárdan hisszük, hogy csak a hitvallásos iskolák őrzik meg itt a kisebbségek anyanyelvét s biztosítják a nyugati kereszténység nagy etikai és kultúrhatását a kisebbségi nemzedék fejlődésére...“ (91., 92., 160. l.)

Ez őszinte és erőteljes vallomásokban rejlik az alapja az erdélyi magyarság tízéves iskolapolitikai magatartásának. Erdély történetében új fejezethez érkezünk. Valóban új honfoglalás (41. l.) ez, amelyben új erők emelkednek fel, régiük tűnedeznek; új célok keletkeznek; felbukkanások és összeroppanások, felbuzdulások és lehangelődések, önérték fokozás és lelkierőgyengülés állandósulnak. Új világszemlélet formálja a lelkeket, köztük a lemondásokban edződő magyar lelkeket.

A nagy átalakulás az iskolákra is kihat, sőt a kor idegrendszerének legérzékenyebb szálai éppen az iskolákba vezetnek, megmozdulásuk reflexei még

az iskolán kívül legerősebben ütköznek. Az iskola a nemzetnevelés alapja, fennmaradásának biztosítója. Az átalakulás éppen ez iskolákban tünt fel legerősebben, a magyar társadalom is ez iskolák megerősítésében, védelmében fogott kezet legjobban... „Nemzeti kultúrát menteni csupán Glacé-kesztyűvel, vagy udvarias szólamokkal nem lehet. Itt Mózésekre van szükség, kik a népet kietlen püsztában is vezetik, a kösziklából is vizet fakasztanak. Itt nem használ a különködő cinizmus. Még kevésbé lendít rajtunk a páholyból néző kritika. Mefisztófeles filozófáló tagadása nem szül új életkezdéseket.” (260. l.)

E nemzeti kultúramentésre maguk a magyar vallások, főleg azok vezetői vállalkoztak. Éberen virrasztottak a beteg gyermek mellett, hogy abba bizalmat, erőt keltsenek és neki gyógyulást szerezzenek. És a gyermek él, hálásan fonja karjait a virrasztók nyaka köré s hálájával tovább éberségre buzdítja azokat.

Nagy munkát végeztek a vallások vezetői. Újabb és újabb memorandumokkal fordultak a felséghez, a miniszterhez; a miniszterhez ankétokra jártak, minden iskolakérdést megtárgyaltak, a Nemzetek Szövetségéhez fordultak. Minden ügy, amely az iskolák fennmaradását, jellegét veszélyeztette, azonnal állásfoglalásra bírta őket. A gyengébb fél mindig nagyobb felkészültségre szorúl, innét összefogásuk, folytonos tanulásuk, bővebb és bővebb érvkifejtésük, határozottságuk.

Az állami felfogás a hitvallásos iskoláknak nem kedvezett. Eleinte ellenkező volt a nézet. Az erdélyi kormányzótanács közoktatásügyi vezetője, Braniste Valér, még az autonóm hitvallásos iskolákban jelölte meg a vallásos és nemzeti kultúra ápolására szolgáló eszközt (10. l.), de azután állami iskolák felállítására lett a cél. Ez irányzat annak a céltudatosan végrehajtott törekvésnek következménye, amely az uralkodó nemzet megerősítését a magyarság visszafejlesztésével is előbbre akarja vinni.

Először a földreformmal a birtokok veszték el, amelyek a magyar iskolák, nevelőintézetek, templomok fenntartására szolgáltak. Ami kis birtok megmaradt, az e tekintetben nem számottevő. Főleg a határok mentén iskolák szűntek meg. A megmaradt iskolákból kiszorultak a zsidók, örmények, németek, a néveléssel magyar nevű tanulók is. A fenntartó hatóságok főgondja az intézmények fenntartása, a tanszemélyzetről való gondoskodás lett. A hozott törvények miatt az iskolák belső életébe keveset szólhatnak bele. E belső életben nagy változások történtek. A hitvallásos óvodákban sem kizárólagos az anyanyelv; a népiskolák III. osztályától több tárgyból az állam nyelve a tanítási nyelv; a középiskolák a nemzeti tárgyakat az államnyelven tanítják; az osztályvizsgálatok állami biztosok előtt folynak; az ellenőrzés erős foka, amely gyakori iskolatogatózatokban, anyakönyvbeküldésekben stb. nyilatkozik meg, a magyar hitvallások panaszakor a Nemzetek Szövetségének bizottságát is aggodalommal töltötte el (204. l.) Az a helyzet állott elő, hogy nincs tisztán magyar nyelvű iskola, a vizsgákon való ellenőrzés miatt meg vitatható, hogy egyáltalában van-e nyilvánossági joggal bíró magyar középiskola. Különleges helyzet alakult Székelyföldön, ahol a kath. elemi iskolák mellé sok helyütt állami iskolák épültek, amelyeknek tanerői nem tudnak magyarul.

Mind e változások megvitatása bő anyagot szolgáltatott a vallásoknak. Ez ügyekben tanácskoztak, memorandumoztak, ez ügyekben segítségükre volt a sajtó, a képviselők és szenátorok, sőt az egész erdélyi magyarság, mert statusgyűlésein e kérdéseket mindegyik vallás megvitatatta. Sokkal többet vitatkoztak ugyan, mint amennyit eredményképpen a mai helyzet feltüntet, mindamellett vívmányaik közé tartozik, hogy módosításokat, visszavonásokat eszközöltek ki az óvodák, népiskolák (I. II. oszt.) nyelvhasználatában; abban, hogy magyar anyanyelvű tanuló magyar iskolába valláskülönbség nélkül járhat; abban, hogy a szerzetes iskolák jellegét a miniszter az iskola tulajdonjoga alapján határozta meg stb., stb.

Jelen munka az erdélyi róm. katolikus Státus által benyújtott fontosabb iratokat foglalja magában, a vallások közös beadványaiból egyet-kettőt csupán, de a kath. Státus által beterjesztett iratok a közös állásfoglalásra s iskolakérdésekre is rávilágítanak. A mű jól megválasztott címe teljesen indokolt tehát. Birtok ügyében történt beadványok, továbbá a kath. autonómia, az érettségi vizsgálat, a szcheni kath. árvaház, a szerzetes iskolák, az államegély, a névelésmérés, általános iskolai kérdések stb. foglaltanak bő memorandumokban, tanulmányokban, hírlapi cikkekből és könyvből.

Lényege é műnek, hogy hiteles adatokat, kérdésmegvilágításokat, történeti sorrendet, a genfi beadvánnyal kapcsolatban ellenvéleményeket, önvédelmi harcok és fajfenntartó védekezések örök tanújeleit találjuk meg benne. Eddig inkább miniszteri rendeleteket, törvényeket láttunk, most keletkezésüknek, módosulásuknak és a vallások részéről történt fogadtatásuknak körülményei is inkább világosabbakká lesznek. E mű a vallások, elsősorban a kath. Státus, mivel ezzel foglalkozik, felelősségérzésének s fáradhatatlan tevékenységének bizonyítéka.

A közölt írások nyomán kifejezően domborodik ki egy érzés, amely mindnyájunkat áthat és amely új keletű: a kisebbségi érzés. Megszeretése a kevésnek, ami megvan, reszketés annak elvesztéséért, áldozatkészség, megbecsülése a fajnak s gyermeknek, küzdés az élnitudásért, megelégedni kicsinnyel, meghajolni tudni, a fokozott kötelességteljesítés s felelősségérzés, hála a nyújtott jóért ez érzés kísérői. E kisebbségi érzés szava csendül ki e könyvből, amely szóval a róm. kath. Status, élen fáradhatatlan főpásztorával: Majláth G. Károly püspökkel, fordul a felséghez, kormányhoz megértésért, méltányosságért.

Az egyház, jelesen a püspök tevékenységének alapját a hívek képezik, — vallja a híveiért aggódó püspök —, náluk nélkül minden munka futóhomokra emelt építmény, légváremelés (48. l.). E híveket gyűjti maga köré, hogy megszathassák vele főpásztori szívének aggodalmát, amikor az a veszély fenyegetett, hogy gyermekeiket saját hitelveik szerint nem nevelhetik. A felség elé viszi kérésüket, hogy a javaslat törvényé ne váljék. (143. l.) Ide helyezi bizalmát, mivel — ahogyan a) gulafehérvári róm. kath. káptalan szépen megszövegezte — nagyszívű uralkodók megérik a nép lelkében mélyen rejlő vágyakat, megértik a nép fájdalmát és örömét egyaránt s az a jövőbe látó, igazi kormányzó, aki a nép lelkén keresztül meg tudja találni a népek boldogságának, békés egyetértésének útját. (46. l.). Ez egyetértést a könyv jeles szerzője a közvélemény gyökeres átalakulásától várja fenn — és lenn. Hasztalan adnák ki a legigazságosabb törvényeket fenn, ha nincsenek közegek lenn, akik azokat épp oly becsültesen végre nem hajtják. (254. l.)

Dr. Balázs András könyvének megjelenése nagyjelentőségű. Első az ilyenmű könyvek között. Kívánatos lenne, hogy a többi vallások könyvei is mielőbb melléje sorakoznának. Így lesz teljes a kép, amely a tízéves küzdelmes idők emlékeit őrzi.

Szerző a róm. kath. Status előadója, a kigondolásban és végrehajtásban tőle várnak legtöbbet. Keze mindenben benne van. Az ismeretessé vált memorandumot is szinte kivétel nélkül ő fogalmazta, anyagukat összegyűjtötte s feldolgozta. Világos érvelése, rendszeres felépítése, szókimondása, erős meggyőződése, faji érzése, akaraterje és tárgyi tudása vonul végig ez írásokon. A fórumra is kiáll: a Nemzetek Szövetségénél az erdélyi vallások nevében folyamodást nyújt be, iskolakérdésekben miniszterrel tárgyal. Könyve végén hírlapi cikkeit is összegezi, elején meg a tíz év összefoglaló képét rajzolja meg, ami által az olvasónak az okiratok rendszerbe foglalását könnyíti meg. Közéleti és tanügyi szereplésének beszédes tanubizonyosága műve, amely a legszeleesebb körben érdeklődésre tarthat számot.

Dr. Biró Vencel.

Bartók György: *A „Rendszer“ filozófiai vizsgálata.* Értekezések a filozófiai és társadalomtudományok köréből. A M. Tud. Akadémia II. osztályának rendeletéből szerkeszti: Dr. Fináczy Ernő osztálytitkár III. k. 5. sz. Budapest, M. Tud. Akadémia, 1928. 8-n 45 l.

Bartók György akadémiai székfoglaló értekezését veszi az olvasó a fenti címen megjelent dolgozatban. Nem ok nélkül választotta írója éppen a rendszer problémáját, mert a rendszerrel szemben való állásfoglalás jellemző egész filozófiai gondolkozására. Jelentős aktuálitása is van ennek a problémának ma, amikor a filozófiai irracionálizmus és psychologizmus zavaros hullámai fenyegetik a filozófia komolyságát és tisztaságát. Bartók dolgozata három részre oszlik: I. Rövid történeti áttekintést ad s főképen Kant és az idealizmus, valamint a magyar Pauler Ákos filozófiája által adott koncepciókat vizsgálja meg, hogy kritikailag megmutathassa, mely utak lehetségesek a probléma megoldására. Megállapítja, hogy *Kant-nál a rendszer, „...ez a sistemalizáló és egységesítő tendenciája az észnek“* (9. l.) magának az észnek „a lényegéből következik“. „Az értelmi

ismeretek rendszeres egységét, amely nélkül valódi tudomány lehetetlen, a tiszta ész létesíti, amely maga is rendszeres egység. A tiszta észnek egyetlen funkciója épen ezen egység és rendszer felé való szabályozása az értelem működésének, hogy ez által ne az ismeretek szabta aggregatum, hanem egy elv alapján való összefüggéssé létesüljön. Ezen rendszer alkotásnak előfeltétele az eszme, amely megadja a rendszernek célját és kialakítja formáját.“ (10. l.) A *Kant* követői, az idealizmus filozófiájának hívei, a rendszer fogalmának elemzésében a szellem lényegének ismeretéből indultak ki és haladtak a szellem tárgyát képező valóság felé, amelyben a szellem teljes kialakulását szemlélték. (11. l.) A másik út a rendszer felfogásában a *Paule*-é, aki az ellenkező irányban halad. *Paule* szerint nem a szellem strukturája kényszeríti a rendszer megvalósítására, hanem az a tiszta logikai tény, hogy minden dolog valamely rendszernek tagja. „*Paulernél* — mondja *Bartók* — a rendszerbe illesztés nem az ismeretnek, hanem már a megismerhetőségnek előfeltétele.“ (11. l.) A dolgozat II. része a rendszer dialektikai és logikai vizsgálatát adja. Ebben a részben abból a megállapításból indul ki, hogy a rendszer és az ismeret épen úgy korrelatív viszonyban vannak, mint a rendszer és a szellem. Élesen különböztet a lélek és a szellem között. „A lélek... reális valami, amelynek napja egyformán süt az értékes és értéketlen adottságok egész területén.“ „A szellem... tiszta érvényösszefüggés, amelyben az értéketadó jelentések ideális valósága egyesül.“ (13. l.) A rendszer a szellem adaequat kifejezési formája, a szellem önmegvalósulásának a funkciója, de másfelől az az organizmusa a szellemnek, amelyben a valóság egésze kifejezést nyer. Ezzelfogva „a rendszer a legegységesebb elrendező funkció“. (20. l.) Az a tény, hogy maga a szellem egységes rendszer, teszi tehát lehetővé, hogy a rendszert a priori és regulatív ideának tekintsük.

A további vizsgálatokban a rendszer logikai alkatát tárja fel. A rendszer logikai tekintetben a tudományos rendszerben valósul meg. A logikai rendszernek, vagyis a tudományos rendszernek pedig három mozzanata van: 1. a rendszer elemeit képező *jelentések*, 2. a jelentések deixise alapján a jelentések között kialakított *viszonyok* és 3. ezen viszonyokból kialakult organikus, átfogó *egység*. (27. l.)

A dolgozat III. része a bölcséleti rendszerrel és az egyes tudományok rendszereivel foglalkozik. Itt megkülönbözteti a kettő felett az őrendszert, amely mint idealitás érvényesül a szellem életében s mint ilyen transzcendentális előfeltétele minden rendszeralkotásnak. A filozófiai rendszert épen az különbözteti meg a szaktudományi rendszertől, hogy nemcsak erre az őrendszerre utal, de épen úgy az alapját képezi, mint a filozófiai rendszer a szaktudományi rendszereknek.

Bartók rendkívül világos és tisztán áttekinthető dolgozatán az élet lehellel érzi. A rendszer jelentése a valóságban nemcsak tudományos probléma számára, hanem életprobléma, a filozófáló élet mélyéből tör elő. Alapelvei mindent *Böhm Károlyn*ra utalnak, de vizsgálódásai és megállapításai nemcsak módosításai már annak, hanem mélyreható továbbfejtései. Polytonosan érezzük e tanulmány olvasása közben, hogy a jelenkori filozófáló lélettel benső kapcsolatban van s érezzük, hogy ennek új probléma-beállításai mint termékenyítik meg *Böhm*nek még csak életerős csirákban élő gondolatait. Elmondhatom, hogy számomra különös gyönyörűséget jelentett annak figyelése, hogy mint bontakozik ki a *Böhm* koncepciójából annyi és annyi új szempont és irányítás. *Böhm Károly* filozófiája még sok új ígéretet tartalmaz a magyar filozófáló szellem számára.

Dr. Tavaszy Sándor.

Nagy József: *A fejlődés eszméje.* Filozófiai értekezések. Kiadja a Magyar Filozófiai Társaság, 3. sz. Budapest, 1929. 8-r. 59 l.

A múlt század legnagyobb hatású gondolatával, a fejlődés eszméjével foglalkozik e tanulmány. Célját írja így jelöli meg: dolgozata előtt azt a feladatot látja, hogy „...fölfejtve ez eszme világnézeti alapjait, közelebb vigyen bennünket a fejlődésidea jelentésének és történeti szerepének a megértéséhez.“ Négy részre oszlik a dolgozat: I. *A fejlődés-eszme világnézeti alapja* (1—16. l.), II. *A fejlődés-eszme bölcséleti kialakulása* (17—42. l.), III. *A fejlődés-eszme szociológiája* (43—52. l.) és IV. *Végső eredmények* (53—59. l.). A dolgozatnak csaknem fele-

részét a II. fejezet foglalja le, de ettől eltekintve is, a dolgozat a fejlődés-eszme probléméjét nem szisztematikus elvi alapjában, hanem filozófiatörténeti változásában, főképpen a Platon és Aristoteles által bevezetett transcendentálizmus és immanentizmus metafizikájának tükrében vizsgálja.

Az első részben az író rendkívül érdekesen a filozófia eredetét az emberi szellem mítosz-alkotó fantáziájában keresi, mert „...a Világegészről való tudomásom mindig ... alogikus és mûbikus természetű“ (3. l.). A filozófia mítoszai anyai formát mutathatnak föl, ahány formában foghatom föl az önmagam világban való létét. A saját létemre reflektáló érzéki tudat pedig vagy 1. a világban való „helyzetemet“ (a térbeliségemet) vagy 2. a világban való „tartam“-omat (időbeliségemet) veszi észre. Így jön létre az első eszme megfelelő „transzcendenciá mûhosza“, amely megalkotja a mundus intelligibilis-t és a második eszme megfelelően „az immanencia mítosza“, amelyben a világ „tüneményekké“ válik és „változik“. A világmagyarázat eme második esete hozza létre a történelmi fejlődés folyamán „a változás“ gondolata által a „fejlődés-eszméjét“, amelyet először Aristoteles lát meg s így ő lesz „a fejlődés-eszméjének első filozófusa“ (19. l.). Az immanencia mítosza azonban legteljesebb kifejezést Hegelnél nyer, aki ennélfogva az evolúció-eszméjét a logszintétikusabb erővel ragadja meg. A rendkívül széles, alapos és gazdag erudíciójú filozófiatörténeti fejtegetések végső eredményeképpen megállapítja, „...hogy a fejlődés eszméje a valóság magyarázatának olyan a priori elve, amely a létnek egy sajátos értelmezéséből származik. Mert az, aki a létezőket pusztán térbeli tárgyakként fogja föl, az időt is térré teszi és a fejlődést a *halmozásban*, a *cumulatív*ban látja. Ezzel is összetettebbé lesz egy valóság, de ez még nem fejlődés. Így a közet- és hegyalakulatok téri történések eredményei s cumulatív, nem evolutív erők művei. Igazi fejlődés, *evolúció*, azaz kibontakozás csak ott van, ahol egy meglévő egység belülről növekszik kifelé. Ezért a fejlődés, — akár eredeti, akár átvitt értelemben, de mindig — csak organikus fejlődés lehet. Emiatt szereti Aristoteles a csira megnövekedésével s Bergson az összenyomott rugó kirugó-dásával szemléltetni. A fejlődésben is észlelhetők cumulatív változások, — hiszen anyaga is van a valóságnak, — de ezek keletkezési principiuma sem megelőző téri változásokban rejlik, hanem az organizmus mint egész magyarázza a részek kialakulását is. Ez azt jelenti, hogy a fejlődést nem a causalitással, hanem csupán az entelechiával, azaz a „tevékeny egész“ munkájával lehet megérteni. A létet ily módon a maga időbeli egységében az ember éli meg, aki tele van a jövő gondjával és multjával a fátylájával óhajt jövője sötétségébe bevilágítani. Ebből az alapélményből fakad az u. n. immanentista filozófia, amely az említett irracionális élménynek fogalmi kifejezése és abban áll, hogy minden valóság része egy nagy egésznek s az Egész, vagyis a kész, befejezett valóság benső feszültségként, mozgató eszmeként belülről alakítja az idő folyamán a készülő, kialakuló valóságot. Ez az alakulás a fejlődés: a létnek lényege szerint *keletkezésében* való fölfogása.” (53. l.).

E nagyon tanulmányos és értékes dolgozat tiszta ismeretkritikai világosságban állítja elénk a fejlődés-eszme jelentését és helyét a szellemi élet egészében. Csak azt sajnáltuk és nélkülöztük az egész dolgozat olvasása folyamán, hogy szerző a dialektikai fejtegetéseit és filozófiatörténeti értelmezéseit nem tartotta szét, illetőleg kritikai históriai munkája után csak pozitív kifejtő dialektikai fejtegetéseit vártuk volna. A dolgozatot, ha osztályozni akarjuk, a helyes és mélyebb értelemben vett történetfilozófiai dolgozatnak kell mondanunk. Mint ilyen, a mi magyar filozófiai irodalmunkban első helyet foglal s a történeti filozófiájával foglalkozókra nézve nélkülözhetetlen.

Dr. Tavaszgy Sándor.